

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва  
ўрта махсус таълим вазирлиги**

**Тошкент Молия институти**

**Ш.З.АБДУЛЛАЕВА, Ф.Ш.КАРИМОВ,  
К.Н.НАВРЎЗОВА, Д.САЙИФНАЗАРОВА, Н.ЭРНАЗАРОВ.**

**АҲОЛИ ОМОНАТЛАРИНИ КАФОЛАТЛАШ  
ТИЗИМИ**

**III-КИТОБ**

**Тошкент  
“IQTISOD-MOLIYA”  
2006**

**Абдуллаева Ш.З., Каримов Ф.Ш., Наврузова К.Н., Сайифназарова Д.,  
Эрназаров Н., Аҳоли омонатларини кафолатлаш тизими. III китоб./  
Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2006, 69-бет.**

**Мазкур ўқув қўлланма фан технологиялар маркази ГНТП-2  
рақами, “Аҳоли омонатларини кафолатлаш тизими” мавзуси  
бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлари натижаларини  
амалиётга жорий этиш мақсадида чоп этилди.**

**Такризчилар:           З.Холмахмадов - и.ф.н ,  
Эгамов – и.ф.н, ТМИ “Умумиқтисодий  
назария ва иқтисодий педагогика”  
кафедраси профессори.**

**“IQTISOD-MOLIYA”, 2006**

## Кириш

Тижорат банкларининг ресурс базасини мустаҳкамлашда аҳоли омонатлари алоҳида ўрин эгаллайди. Аҳоли қўлида бўш турган пул маблағларини банкларга жалб қилиш тизимини йўлга қўйиш ва уни янада рағбатлантириш учун аввало, банклардаги омонатларнинг кафолатланишини таъминлаш зарур. Барча мамлакатлар иқтисодиётининг ҳолати ва банк тизимининг ривожланиш даражаси турлича бўлганлиги сабабли омонатларни қабул қилиш, улардан фойдаланиш, уларнинг кадри ва қайтарилишини кафолатлаш тизимининг ягона лойиҳаси мавжуд эмас.

Банклардаги омонатларни кафолатлаш тизими ҳар бир давлатнинг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ўзига хос кўринишда ташкил этилади. Республикамизда ҳам иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида омонатларни ҳимоялаш тизимига алоҳида эътибор берилмоқда. Молиявий сектор ролининг ошиши, аҳолининг банкдаги омонатлари сони ва суммасининг ўсиши, молиявий бозорда банк операцияларининг кўпайиши, миллий валюта барқарорлигининг таъминланиши молиявий тизимни мустаҳкамлашга қаратилган аниқ чора-тадбирларни ишлаб чиқишни тақозо этади. Шу мақсадда, Республика Олий Мажлисининг 2002 йил апрель ойидаги 8-сессиясида “Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида” ги Ўзбекистон республикаси Қонуни қабул қилинди, Фуқароларнинг банклардаги

омонатларини кафолатлаш фонди ташкил этилди ҳамда республикамизда аҳолининг банклардаги омонатларини кафолатлаш тизимига асос солинди. Бу тадбирлар аҳолининг ҳуқуқ ва

манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасидаги илғор қадамлардан бири бўлди. Бозор муносабатлари шароитида фаолият кўрсатиш ҳар бир банк фаолиятида риск бўлиши ва маблағида йўқотиш эҳтимоли борлигидан далолат беради.

Тижорат банклари бошқа хўжалик субъектларидан фарқли равишда пул билан, асосан, четдан жалб қилинган маблағлар билан иш олиб боради. Четдан жалб қилинган маблағлар таркибида фуқоролар маблағлари ҳам салмоқли ўрин эгаллайди. Агар банкларда аҳоли омонатлари учун етарли кафолат бўлмаса, инқироз шароитида банк омонатлари катта зарар кўришлари мумкин. Нобарқарор иқтисодиёт, ишлаб чиқариш суст ривожланган шароитда аҳолининг ўз маблағларини банкка ишонмаслиги иқтисодиётда пул айланишини сустлаштиради. Натижада аҳолининг банкка бўлган ишончи йўқолади. Шунинг учун аҳолининг банклардаги омонатларини кафолатлаш мамлакатда пул-кредит сиёсатини оқилона олиб бориш, аҳолининг банкларда бўлган ишончини оширишда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Эътиборингизга ҳавола қилинаётган мазкур рисоланинг мақсади ҳам омонатларни кафолатлаш тизимининг зарурлиги, алоҳида мамлакатларда бундай тизимнинг хусусиятлари ва уларнинг фаолиятини ёритиш, Ўзбекистонда омонатларни кафолатлаш тизимининг шаклланиши, унинг иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини, омонатларни кафолатлаш фондининг ташкил этилиши, унинг фаолиятини ўрганиш, таҳлил қилиш, шу билан бирга, республикада омонатларни кафолатлаш тизимини такомиллаштириш ва ривожлантириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишдан иборатдир.

## **I боб. Омонатларни кафолатлаш тизими, унинг зарурлиги ва турлари**

### **1.1. Омонатларни кафолатлаш тизимининг зарурлиги**

Банкларнинг бош функцияларидан бири, аҳолини қўлидаги бўш пул маблағларни ўзига жалб қилиб, бу йўл билан муомаладаги нақд пул айланишини тезлаштиришга ёрдам беришдир. Шунинг учун ҳам банкларга омонатчиларнинг ишончи зарур. Бунга барча сектор ўз вақтида молиялаштирилиши, тадбиркорлик ва ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш пировард натижада иш ҳақининг ўз вақтида берилишини таъминлаш орқали эришиш мумкин. Омонатчиларни банк тизимига нисбатан ишончини оширувчи тадбирлардан яна бири омонатларни кафолатлаш тизимини яратишдир.

Банк омонатларини кафолатлашининг асосий мақсади - банк инкйирозга юз тутган вақтда майда омонатчилар манфаатини ҳимоялаш ҳисобланади. Бу тизим амал қилганда, банк тизими инкйирозга учраганда аҳоли ўртасида омонатларни ёппасига олиб кетиш ва халқда ваҳима пайдо бўлиш ҳолларига барҳам берилади.

Иқтисодиётда омонатларни кафолатлаш тизимлари зарур бўлиб, улар қуйидагиларни таъминлайдилар:

1. Майда омонатчиларнинг манфаатларини ҳимоялаш.
2. Молиявий ташкилотлар фаолият кўрсатишига аниқ қоидалар киритиш ва уларнинг иш фаолиятини тўхтатишда аниқ қоидалардан фойдаланишни таъминлаш.
3. Нормал банк фаолиятини барқарорлаштириб, молиявий тизимга кўмаклашувчи механизмни яратишини таъминлаш.

Дунёнинг барча мамлакатларида, жумладан, бозор иқтисодиётига ўтувчи мамлакатларда ҳам омонатларни ҳимоялаш тизими қонуний асосда майда омонатларни ҳимоялашга қаратилган. Бунда кафолатланувчи (суғурталанувчи) омонатнинг максимал миқдори Қонун билан белгиланади. Албатта, мамлакат иқтисодиёти ривожланишига қараб, «майда омонат» тушунчаси ҳамма мамлакатларда ҳар хил қабул қилинади. Майда омонатчиларнинг манфаати устуворлигининг бир неча сабаблари бор:

1) миллий жамғармаларнинг катта қисми айнан майда омонатларга тўғри келади. Буни Ўзбекистон банклари мисолида ҳам кўришимиз мумкин:

#### 1-жадвал

#### Тижорат банкларида аҳоли омонатларининг миқдорий структураси

| 250мингсўмгача<br>омонатлар |                   | 250 минг ўмдан<br>600 минг сўмгача |                   | 600 минг сўмдан<br>юқори |                   |
|-----------------------------|-------------------|------------------------------------|-------------------|--------------------------|-------------------|
| Омонатч<br>и сони           | сумма<br>минг.сўм | Омонат<br>чи<br>сони               | сумма<br>минг.сўм | Омонатчи<br>сони         | сумма<br>минг.сўм |
| 790692                      | 13968             | 13907                              | 5939              | 57427                    | 59819             |

Жадвалдан кўриб турганимиздек, омонатчиларнинг асосий қисми майда омонатчилар ҳисобланади. 790 мингдан ортиқ омонатчининг тижорат банкларига қўйган омонатларининг суммаси 250 минг сўмгача бўлиб, қолган барча омонатчиларнинг сони 70 мингдан ортиқ бўлиб, уларнинг омонатга қўйган пул маблағлари 250 минг сўмдан ортиқни ташкил этади.

## Тижорат банкларидаги омонатларнинг миқдорий таҳлили

| 250 минг сўмгача омонатлар |           | 250 минг сўмдан 600 минг сўмгача |          | 600 минг сўмдан юқори |          | Жами омонатлар бўйича |         |
|----------------------------|-----------|----------------------------------|----------|-----------------------|----------|-----------------------|---------|
| Омонат -чи сони            | Улу -ши % | Омонат -чи сони                  | Улу-ши % | Омонат-чи сони        | Улу-ши % | Омонатчи -лар сони    | Улуши % |
| 790692                     | 91,8      | 13907                            | 1,6      | 57427                 | 6,6      | 861166                | 100,0   |

Республикамиздаги барча тижорат банкларидаги аҳоли омонатчиларининг 790692 таси 250 минг сўмгача бўлган омонатлар бўлиб, улар 13968 минг сўмни ташкил этади. Омонатчиларнинг 13907 таси 250 минг сўмдан 600 минг сўмгача пул қўйган омонатчилардир ва ниҳоят 600 минг сўмдан юқори омонатлар 57427та омонатчи томонидан қўйилган, яъни, агар «омонатчилар сони» кўрсаткичини бирламчи қилиб, уни таҳлил қилсак жадвалдаги улушлар асосида омонатларнинг қуйидаги сифат кўрсаткичларига эга бўламиз:

Юқоридаги жадвалдан шуни кўриш мумкинки, 250 минг сўмгача бўлган омонатлар жами омонатчиларнинг сони улуши жами омонатчилар ичида 91,8%и бўлиб юқори кўрсаткичга эга. 250 мингдан юқори бўлган омонатлар 8,2%ни ташкил этади.

Демак, айнан, шу майда омонатлар кафолатланишга мухтождир. Бундан омонатлар кафолатланишининг 2-сабаби келиб чиқади, яъни: айнан майда омонатчилар сонининг кўплиги банк инқирозлари даврида бошқариб бўлмайдиган норозиликлар, жанжаллар кўтарилишига олиб келади.

Учинчи сабаб эса, омонатчиларни химоялаш, одатда, кўп молиявий ресурслар талаб қилади, асосан бюджет маблағлари харажатларини, бу эса давлатни кафолатланувчи омонатларнинг миқдорини чегаралашга мажбур этади.

Шу билан бирга, кафолатлаш тизими қандайдир маънода молиявий воситачиликка ва давлат бюджетини молиялаштиришга асос яратишда ёрдам беради. Банкларнинг банкротга учраганлиги сабабли жамият йўқотишлари ҳажми жуда катта ва у нафақат иқтисодий балки ижтимоий асоратлар қолдиради. Жаҳон тажрибасига мурожаат қилинса, банк тизимига ишончни ошириш муаммосини ҳал қилиш йўлларида бири омонатларни кафолатлаш тизимини ўша мамлакатнинг иқтисодиётига мос даражада шакллантиришдир. Бу ерда омонатларни кафолатлаш тизимининг биринчи шarti омонатларни кафолатлаш тизимининг ҳуқуқий базасини яратиш, яъни аҳолини банкларга нисбатан ишончини мустаҳкамловчи Қонунлар қабул қилиш ва меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқишдир. Омонатларни кафолатлаш тизимини яратишда амал қилиниши керак бўлган иккинчи шарт бу банкларга нисбатан назоратни кучайтириш, банклар фаолиятига салбий таъсир этувчи ғоятда рискли операцияларни бажаришига йўл қўймаслик ҳисобланади.



## **1.2 Омонатларни кафолатлаш тизимининг келиб чиқиш тарихи**

Ҳозирги кунда республикамизда омонатларни кафолатлаш тизими эндигина шаклланмоқда. Лекин кўп мамлакатларда банк омонатларини ҳимоялаш тизими мавжуд ва у банк тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади. Ҳар бир давлатда бундай тизимнинг шаклланиш ва ривожланиши ўзига хос хусусиятга эга.

Омонатларни ҳимоялаш тушунчаси 1829 йилдан бошлаб, АҚШда пайдо бўлди. Бу пайтда Америка Конгресси «Пул фондларини мустаҳкамлаш тўғрисида» Қонун қабул қилди. Бу Қонун асосида 1829 йилда Нью-Йорк штатида омонатларни суғурталаш тизими вужудга келди. Бунда банклар мажбурий равишда омонатларни суғурталаш фондига аъзо бўлишган. Бу фонд 1830-йилларнинг охирида АҚШда содир бўлган майда иқтисодий инқирозлар пайтида банк кредиторлари билан тўлиқ ҳолда ҳисоб-китоб қилишганига қарамай, тегишли штат ҳукуматидан молиявий ёрдам сўрашга мажбур бўлди. 1829-1858 йилгача Американинг бошқа штатларида ҳам депозитларни суғурталаш фондлари фаолият кўрсата бошлади. 1907 йилга келиб турли иқтисодий инқирозлар сабабли Американинг яна 8 та штати бу тизимни ўзларида қўллашга уринди. Бу тизим асосида банклар устидан ва банкларда ўтказилаётган юқори рискли операцияларни назорат қилиш мумкин эди. Аммо бу лойиҳаларнинг биттаси ҳам узок вақт давомида ўз фаолиятини олиб бора олмади. Ниҳоят 1934 йилда 1929-1933 йиллардаги Жаҳон Иқтисодиёт депрессияси шароитида АҚШда Депозитларни Суғурталаш Федерал Корпорацияси ташкил этилди. Бу давргача Америка Конгресси 10

йил давомида омонатчиларнинг ҳуқуқини ҳимоялашга йўналтирилган 150 тадан ортиқ Қонун лойиҳаларини кўриб чиқди. Агар 1930-1933 йиллар орасида 9000дан ортиқ тижорат банклари банкротга учраган бўлса, кейинги 4 йил ичида 246 та банкнинг банк фаолиятини олиб бориш ҳуқуқини берувчи лицензиялари бу Корпорация томонидан олиб қўйилди. 1934-1986 йиллар давомида Депозитларни Суғурталаш Федерал Корпорацияси (ДСФК) 620 та банк омонатчиларининг манфаатларини ҳимоя қила олди, натижада мамлакатдаги жами банкларнинг 6 млн.дан ортиқ омонатчиларининг 98,9% омонатлари қайтариб берилди.

1978 йилда Германия Федерал Республикасида Немис Банкларининг Федерал Иттифоқи ташкил этилди. Бу Иттифоқнинг асосий мақсади, инқироз чегарасида турган ёки инқирозга учраган банкларга молиявий ёрдам кўрсатишдир. Немис банкларининг Федерал Иттифоқи дастлаб 1966 йилда ташкил этилган ва у «фавқулодда ҳолат фонди» деб номланган. Бу фонд фаолияти аҳолининг нобанк ташкилотлардаги омонатларини сақлашга қаратилган эди. Бунда омонатларни суғурталаш тизими дастлаб фақат жамғарма ва кооператив муассаларда қўлланилди ва кейинчалик эса кредит уюшмаларида қўлланила бошлади.

Япония омонатларни суғурталаш корпорацияси ўз фаолиятини 1971 йилдан бошлаган. 1971 йил 1 апрелда Японияда «Омонатларни суғурталаш тўғрисида» Қонун қабул қилинди, шу пайтдан бошлаб, Японияда омонатларни суғурталаш тизими вужудга келди. Япония тарихида кучли банк инқирозлари 1990-йилларга тўғри келади.

Испанияда омонатларни кафолатлаш фонди бир мунча олдин ташкил топган бўлса-да, 1980 йилдагина банк тизимидаги муаммоли банкларни қайта тиклаш ҳуқуқини берувчи махсус лицензияга эга бўлди. Бунда Фонд Испания Марказий банки томонидан тўловга қобилиятсиз деб топилган банкларнинг акцияларини сотиб олиши, унга қўшимча капитал қўйиш ва бу банкни вақтинча бошқариб ва тиклаб, сўнгра сотиб юбориш ваколатларига эга.

1980-1989 йилларда бу йўл билан Фонд томонидан Испаниядаги 25 та тижорат банклари ўз омонатчиларини йўқотмаган ҳолда қайта тикланди.

Бозор иқтисодиёти шароитида Россия Федерациясида молиявий тизимнинг барқарорлашуви бир қатор молиявий инқирозлар билан характерланади. Ҳозирги пайтда улардан бири, яъни банк тизимининг инқироzi кузатилмоқда. Бу инқирозларни бирлаштирувчи омил шуки, барчасида асосан омонатчилар жабр кўрадилар. Шунитаккидлаш жоизки, бундай кўринишдаги муаммолар юқорида кўрсатиб ўтилганидек, нафақат, Россия Федерацияси ва умуман МДХ мамлакатларида, балки кўпчилик ғарб ва ривожланаётган мамлакатларда ҳам мавжуд бўлган. Бугунги кунда МДХ мамлакатларининг бу соҳадаги асосий мақсади, чет эл тажрибасига таянган ҳолда, омонатчиларнинг манфаатларини ҳимоялашга қаратилган, ўз иқтисодиётига хос тизимни яратишдир.

Аҳолининг омонатларини ҳимоялаш тизимини яратишни МДХ мамлакатлари ичида Белоруссия, Қозоғистон, Ўзбекистон Республикалари биринчи бўлиб бошлаб берди.

1998 йил 20 апрелда Белоруссия Республикаси Президенти «Белоруссия Республикаси банклари ҳисоб рақамларидаги жисмоний шахсларнинг чет эл валютасидаги омонатларини сақлаш кафолатлари тўғрисида» 4-сонли Декрет қабул қилди. Бу Декретга мувофиқ, давлат «Белорусьбанк» акциядор-жамғарма банки, «Белагропромбанк», «Белпромстройбанк» ва бошқа бир қатор банклар ҳисобварақларидаги жисмоний шахсларнинг чет эл валютасидаги омонатларини бутунлай сақлашни кафолатлайди. Ушбу ҳужжатга асосан юқорида белгиланган маблағларни уларга берилган фоизларни ҳисобга олган ҳолда мижознинг биринчи талаби билан қайтариб берилиши шарт. Шу билан бирга, 2001 йил 29 март Белоруссия Республикаси Миллий Банк Бошқармаси Низомининг 75-сони билан банк томонидан жалб қилинувчи жисмоний шахсларнинг белорус рубллари ва чет эл валюталардаги маблағларини қайтариш кафолатлари қоидалари тасдиқланди ва қабул қилинди. Ушбу Қоидаларга мувофиқ, юқорида санаб ўтилган банклардан ташқари барча банклар жисмоний шахсларнинг омонатларини қайтаришда бу Қоидаларга амал қилишлари керак. Белоруссия Қонунида кўрсатилганидек, омонатларни кафолатлаш муассаси, яъни Белоруссия Резерв Корпорацияси Белоруссия Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва Миллий банки томонидан ташкил этилади ва давлат муассасаси бўлиб ҳисобланади.

МДХ мамлакатлари ичида ўзининг омонатлар тизимини ташкил этган давлатларидан яна бири Қозоғистон Республикаси ҳисобланади. 1999 йили 15 ноябрда Қозоғистон Республикасида «Қозоғистон Омонатларни кафолатлаш (суғурталаш) фонди» ёпиқ акциядорлик

жамият асосида ташкил этилди. Бу Фонд ташкил этилган даврдан 2005 йилгача аҳолининг банклардаги омонатлари 4.3 баробар ошди. Банкдаги омонатлар миқдори 1,5 миллиард АҚШ долларини ташкил этди (Страх. Вкладов казакская защита. Ведьомость. 03.12.02).

1995 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони ва Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон банк тизимини ривожлантириш дастурининг амалга ошириш меъёрлари тўғрисида» ги қарорида банкларнинг банкротга учраганида банк омонатларини ҳимоялаш тизимини яратиш назарда тутилган эди. «Банклар банкротга учраганда банк омонатларини мажбурий равишда суғурталаш тўғрисида» ги Қонуннинг 1 – лойиҳаси 1997 йилда ишлаб чиқилди. Асосий музокаралар бундай тизим ўша давр учун мос ёки мос эмаслиги атрофида айланган эди. Бу механизмни яратиш фикрига қарши томон ўз фикрларининг исботи тариқасида қуйидаги сабаблари кўрсатган:

- Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида «Марказий банк тўғрисида» ги, «Банк ва банк фаолияти тўғрисида» ги ва «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоялаш» Қонунида аҳолининг банк омонатларини ҳимоялашга қаратилган бир неча моддалар мавжудлиги;

- Марказий банкда тижорат банкларининг мажбурий захиралар миқдори барча омонатлар суммасини қоплаш учун етарлилиги ва бошқалар.

Бундан ташқари Жаҳон банки ҳам омонатларни кафолатлаш тизимининг Ўзбекистонда яратилиши бу давр учун шарт эмаслиги қуйидаги сабаблар билан изоҳлаган:

- омонатларни кафолатлаш тизимини яратиш аҳолининг банк тизимига бўлган ишончни қайтариш учун етарли эмас эди;
- омонатларни кафолатлаш тизими банкларнинг кредит беришдаги интизомини бузади ва давлат бюджетига бўлган тўловларни кечиктириши мумкин.

Шунга қарамай, 1998 йилда ихтиёрий равишда масъулияти чекланган жамият бўлмиш «Омонат-ҳимоя» фонди ташкил этилди. Унинг устав капитали 205 млн. сўмни ташкил этди ва кейинчалик эса 500 млн. сўмгача етди. Лекин фонд фаолиятининг тажрибасидан фондга ихтиёрий равишда аъзо бўлган 5-7та банкларнинг иштирок этиши бу тизимни янада такомиллаштириш кераклигини ва у бутун банк секторини қамраб олиши кераклигини кўрсатди.

Шу тариқа 2002 йил Олий Мажлиснинг апрел ойидаги 2-чақириқ VIII-сессиясида «Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди.

Шундай қилиб, турли давлатларда бўлганлиги каби Ўзбекистон Республикасида ҳам аҳолининг банклардаги омонатларини кафолатлаш тизимига асос солинди. Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фонди ташкил этилди. Бу тадбир аҳолини ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялаш борасида дастлабки қадамлардан биридир.

Ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай фаолият кўрсатиб турган банк ҳам инқирозга учраши мумкин. Агар аҳолининг омонатлари учун етарли кафолат бўлмаса, инқироз шароитида бу омонатчилар салбий оқибатларга учраши табиий. Ишлаб чиқариш суurst ривожланган шароитда аҳолини ўз маблағларини банкларга

ишонмаслиги иқтисодиётда пул айланиш тезлигини ғоятда  
сустлаштиради. Бундай пайтда аҳолини банкларга нисбатан  
ишончини ўстиришда Фонд фаолияти ижобий натижа беради.

### **1.3 Омонатларни кафолатлаш тизимининг турлари**

Банклар омонатларни кафолатлаш тизимида мажбурий ёки ихтиёрий равишда иштирок этиши мумкин.

Банкларнинг омонатларни кафолатлаш тизимида мажбурий иштирок этиши, миждозларнинг ўз омонатларини жойлаштиришида банк танлаш масаласини осонлаштиради, чунки бундай тизимда мамлакатдаги барча банклар омонатларни кафолатлаш муассасига мажбуран аъзо бўладилар. Шу билан бирга, банкларнинг омонатларни кафолатлаш тизимида мажбурий равишдаги иштироки банклараро рақобат учун бир хил имкониятлар яратади.

Банкларнинг омонатларни кафолатлаш тизимида ихтиёрий иштирок этишида-ушбу тизимда иштирок этиш ёки этмасликни банкнинг ўзи қилади.

Юқори рақобат ва банк фаолияти рентабеллиги пасайган шароитда тижорат банклари, омонатларни кафолатлаш тизими иштироки билан боғлиқ бўлган қўшимча харажатларни ўз зиммаларига олишни истамайдидар. Иқтисодиётнинг ўтиш даврида, Халқаро Валюта Фонди маслаҳатига кўра, банклар омонатларни кафолатлаш муассасаларига аъзо бўлишининг мажбурий шакли мақсадга мувофиқдир. Чунки омонатчиларни ҳимоялаш тизими шаклланаётган вақтда бу тизимда ўз ҳажм ва мулк шаклидан қайтий назар – йирик ёки майда, хусусий ёки давлат – барча банклар иштирок этиши шарт. Яна шуни таъкидлаш керакки, ривожланган молиявий бозорларга эга бўлган мамлакатларнинг кўпчилиги омонатларни суғурталашда мажбурий иштирок шаклини танлаганлар.



Назарий жиҳатдан омонатларни кафолатлаш тизими лойиҳалари турли хил бўлиши мумкин. Лекин амалиётда одатда, уларни турли кўрсаткичларга қараб қуйидаги турлари мавжуд:

**I. Ҳуқуқий бошқарув буйича: императив ва диспозитив турларга бўлинади.**

Императив ҳуқуқий бошқарувида-омонатлар кафолатлаш тизими махсус давлат органи томонидан тасдиқланган меъёрий-ҳуқуқий акт асосида ташкил этилади. Бунда банклар банкротга учраган тақдирда омонатлар Қонун бўйича омонатчиларга қайтарилади. Албатта, бу шароитда аҳолининг бу тизимга, шунингдек, банкларга нисбатан ишончи ортади.

**Диспозитив ҳуқуқий бошқарувда** омонатчилар манфаатини ҳимоялаш тартиби ҳар бир ҳолатда шартнома асосида амалга оширилади.

**II. Омонатларни кафолатлаш тизими омонатларни ҳимоялаш ҳажмига қараб: тўлиқ, чекланган ёки ўзгарувчан.**

**Омонатларни тўлиқ ҳажмда ҳимояланиши** аҳолининг банк тизимига нисбатан ишончини мустаҳкамлайди, чунки бунда банк томонидан жалб этилган барча турдаги омонатлар ҳимояланиш объекти ҳисобланади. Бундай шакл амал қилганда банк тизими инқирозлари даврида омонатларнинг ёппасига олиш ҳолатларига барҳам берилади.

**Омонатларнинг чекланган ҳажмда ҳимояланишда** тижорат банклари томонидан жалб этилган чекланган миқдордаги омонатлар кафолатланади. Омонатларни кафолатлашнинг бу шакли асосан майда омонатчиларнинг манфаатини ҳимоялашга мўлжалланган.

**Омонатларни ҳимоялаш ҳажми ўзгариш шакли** амал қилганда кафолатлаш объектининг ҳажми даврга қараб ўзгариб туради. Асосий хусусияти шундаки, банк инқирозлари даврида кафолатлаш ҳажми ортади ва аҳоли ўз омонатларини олиб кетмасликларига асос яратилади.

Майда омонатчилар омонатларини ҳимоялаш тизими амал қилган кўпчилик мамлакатларда ҳимояланувчи омонатнинг ҳажми энг кичик миқдорлар орасида тебраниб туради. Юқори суммали чегара аҳолининг ўз маблағларини банк муассасаларига жамғаришга ундайди. Омонатлар ҳимояланиши майда омонатчиларни доимий равишда ўз жамғармалари жойлашган банкнинг молиявий аҳволини кузатиш заруриятидан холос этади.

**III. Мулк шаклига қараб омонатларни кафолатлаш тизимининг** давлат, хусусий ёки аралаш турлари мавжуд.

**Омонатларни кафолатлаш тизими давлатга қарашли бўлганда,** омонатларни кафолатлаш муассасининг устав капитали давлатга қарашли маблағ ҳисобидан шаклланган бўлади. Бу тизим аҳолининг банкларга ва омонатларни кафолатлаш тизимига ишончини ўсишини таъминлайди. Бунда омонатларни ҳимояланиши давлат томонидан кафолатланади.

**Омонатлар ҳимоялаш тизимининг хусусий мулк шакли-** омонатларни ҳимоялаш муассасининг устав капитали унга аъзо бўлган тижорат банкларининг маблағлари ҳисобидан шаклланади. Бунда бир томондан омонатларни кафолатлаш тизимининг маблағларини мақсадли ва эффе́ктив тарзда ишлатилиши таъминланади, лекин шу билан бирга кафолатлаш тизимининг

даромадлилиги ва тизимнинг асосий вазифаларини бажариш ўртасида номутаносиблик уйғотиши мумкин. Чунки тижорат банклари таъсисчилар сифатида тушган маблағларни даромад келтирувчи соҳаларга жалб этиб, омонатларни ҳимоялаш вазифаларидан четга чиқиши эҳтимоли бўлиши мумкин.

**Омонатлар ҳимоялаш тизимининг аралаш мулк шакли** амал қилиши қуйидагича бўлади: ҳимоялаш тизими муассасининг устав капитали тенг қисмларда давлат ва мамлакатдаги тижорат банклари томонидан ташкил этилади. Ходимлар Марказий банк ва тижорат банклари томонидан тайинланади.

Омонатларни кафолатлаш тизимида давлатнинг иштирок этиши жуда муҳим масала ҳисобланади. Чунки омонатчиларга давлатнинг кафолати аҳолининг бу тизимга ишонишини орттиради. Шу билан бир вақтда, тижорат банклари мажбуриятлари миқдори етишмовчилиги бўлса, давлат- кафолатлаш тизимига маблағ тушумининг ликвидлилигини таъминлайди.

**IV. Тўлов ставкалари ўрнатилишига қараб, ўрнатилган, банк операциялари бўйича ўзгарувчан ва вақт бўйича ўзгарувчан каби турларга бўлинади.**

**Ўрнатилган тўлов ставкаси** бу- кафолатлаш тизимига аъзо бўлган барча тижорат банклари бир хил суммадаги маблағлар орқали ўз миждозларининг омонатларини кафолатлайди. Бу шакл жуда қулай ва тушунарлилиги билан афзал бўлса, камчилиги шундан иборатки, турли даражали банклар ҳам бир хил тўловларни амалга оширади.

**Банкларнинг операциялари бўйича ўзгарувчан тўлов ставкалари** қуйидагича белгиланади: мамлакатдаги кафолатлаш тизимига аъзо бўлган ҳар бир тижорат банкининг иқтисодий, ликвид кўрсаткичлари бўйича эгаллаган даражаларига қараб ставкалар белгиланади ва ҳар белгиланган муддатда бу ставкаларга қараб ҳимоялаш тизимига маълум суммадаги маблағ ўтказилади.

**Вақт бўйича ўзгарувчан ставкалар** – омонатлар кафолатлаш тизимининг молиявий ҳолатига қараб белгиланади. Бу шакл тизимнинг жорий ликвидлигини таъминлайди, лекин банкнинг молиявий ҳолатига салбий таъсир қилиши мумкин, чунки баъзан кафолатлаш тизимининг нотўғри фаолияти банкларнинг ўз бўйинларига рискли жавобгарликни олишига сабаб бўлади.

Шундай қилиб, биз омонатларни кафолатлаш тизимининг зарурати, мақсадлари, тарихи, турли белгиларга қараб туркумланишини кўриб чиқдик. Омонатларни кафолатлаш тизимининг амалдаги ҳолати, Ўзбекистонда омонатларни кафолатлаш тизимининг ташкил этилиши ва унинг фаолияти, чет эл

мамлакатларида бу борадаги тажрибаси хақида кейинги бобларда фикр юритамиз.

## **II боб. Ўзбекистонда омонатларни кафолатлаш тизимининг ташкил этилиши**

### **а. Ўзбекистонда омонатларни кафолатлаш тизимининг иқтисодий ва ҳуқуқий асослари**

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганига 15 йил бўлаяпти. Шу давр ичида Ўзбекистон ўзининг мустақил иқтисодиёти, сиёсати, суверенитети ва шу билан бир қаторда ўзининг мустақил банк тизимиغا эга бўлди. Бозор иқтисодиётига ўтиш арафасида турган мамлакат учун банк тизимининг тўғри, аниқ ва оқилона олиб борилиши муҳим аҳамиятга эгадир, чунки банк тизими бозор иқтисодиётининг асосини ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан кейинги қисқа давр ичида икки поғонали банк тизими жорий этилди. Ушбу тизимнинг биринчи поғонасида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва иккинчи поғонасида барча тижорат банклар туради. Тижорат банклари турли соҳаларга мос равишда ташкил этилиб, ҳар бир тижорат банки ўша соҳани такомиллаштириш ва ривожлантириш йўлида ўз маблағларини сарфлайди. Шу билан бирга, аҳолининг қўлидаги бўш турган пул маблағларини йиғиб иқтисодиётда пул айланиш тезлигини ўсишини таъминлайди. Бугунги кунда Ўзбекистонда тижорат банкларининг умумий сони 29 тани ташкил этади. Бозор иқтисодиёти шароитида тижорат банклари сонининг ортиши, улар ўртасидаги рақобатни кучайтиради. Бундай пайтда молиявий жиҳатдан nobарқарор бўлган тижорат банкларнинг инқирозга учраши табиийдир. Тижорат банклари ўртасидаги рақобатда зиён кўрувчилар қаторига нафақат

банкнинг ўзи ва унинг ходимлари, балки шу банкка ўзининг маблағларини ишонган омонатчилар ҳам қўшилиб қоладилар.

Соғлом иқтисодиётга эга бўлган мамлакатларда аҳолининг банкларга нисбатан ишончи жуда юқори ҳисобланади. Масалан, АҚШ, Швейцария, Германия, Франция ва бошқа бир қатор ривожланган давлатларда яшовчи аҳолининг 90%и ўзининг маблағини банкларда сақлайди ва, шунинг билан бир қаторда, бу маблағлардан нақд ва нақдсиз шаклларда турли хилдаги тўловларни амалга ошириш учун осонлик билан фойдаланади. Бундан хулоса қилиш мумкинки, давлатнинг халқ ишончини қозонишининг ягона йўли бу иқтисодиётни ва банк тизимини барқарорлаштирувчи сиёсатни ишлаб чиқишидадир. Шу сабабли республикада нисбатан ишончи ўсиши учун бир қанча тадбирлар ишлаб чиқилмоқда. 2002 йил апрел ойида Олий Мажлиснинг 2 - чақириқ 8-сессиясида «Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида»ги Қонунини қабул қилди. Бу Қонун фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш тизимининг ҳуқуқий ва ташкилий асосини белгилайди. Қонун қабул қилинишидан асосий мақсад иккита. Улардан бири омонатчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш бўлса, иккинчиси, омонатчиларнинг банкларга нисбатан ишончини оширишдир. Қонун 16 моддадан иборат бўлиб, ҳар бир модда аҳолининг банклардаги омонатларини кафолатланишига оид меъёрлар, аҳолининг ҳуқуқлари белгиланган.

Қонуннинг 3-моддасида кафолатлаш объекти фуқароларнинг банклардаги омонатлари эканлиги таъкидланган. Қонуннинг 4-моддасида эса, юқоридаги мақсадларни амалга оширувчи

фуқароларни банклардаги омонатларини кафолатлаш Фондининг тузилиши ва бу Фонднинг асосий фаолияти белгиланган. Фонд фаолиятининг асосий мақсади банкнинг банк операцияларини бажариш ҳуқуқини берувчи Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан чақириб олинган тақдирда фуқароларни банклардаги омонатлари бўйича ҳақ тўланиши ушбу Қонунда назарда тутилган шартларда ва миқдорда кафолатлашдан иборат. Қонуннинг 9-моддасига кўра, банклар Фонд билан ёзма битим тузиш орқали Фонд иштирокчилари қаторига қўшиладилар.

Қонунда Фонднинг молиялаштирилиш манбаи қуйидагича белгилаб берилган.

Фонднинг устав капитали унга аъзо бўлган банкларнинг шаклланган устав капиталининг 0,1 фоиз миқдоридан иборат бир йўла бадали ҳисобига шаклланади. Йилнинг ҳар чорагида Фондга бу банклар календар бадалларни ўтказиб турадилар. Календар бадаллари миқдори ушбу Қонунга мувофиқ, кафолатланиши лозим бўлган фуқаролар омонатларининг йил чорагидаги амалдаги қолдиғига қараб Фонд кузатув кенгаши томонидан белгиланган, аммо омонатлар умумий суммасининг 0,5 фоизи миқдоридан кўп бўлмаган миқдорда тўланади. Календар бадаллари тўланган суммаси фуқароларнинг банкдаги омонатлари қолдиғи умумий суммасининг 5 фоизига етганда банклар томонидан календар бадалларни тўлаш тўхтатилади. Календар бадаллар чет эл валютасида ҳисоб-китоб қилинганда, календар бадал ўтказилган кундан олдинги кун курс бўйича қайта ҳисоблаб чиқилади. Қонуннинг 9-моддасида белгиланганидек, барча мажбурий бадаллар ўз вақтида ва тўлиқ миқдорда тўланиши ва зарур



бўлганда банклар Фондга керакли маълумотларни тақдим этишлари шарт.

Бундан ташқари Фонд ўз маблағларини давлат қимматли қоғозларига ва бошқа активларга қўйиши ва улардан даромад олиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фондида фуқароларнинг омонатлари бўйича ҳақ тўлаш меъёрлари ҳам белгиланган. Банкдаги омонатлар бўйича ҳақ тўлаш миқдори банкнинг оралиқ тугатиш балансида акс эттирилган омонат қолдиғи асосида ҳисоблаб чиқилади ва Фонд маблағлари ҳисобидан қуйидаги миқдорларда қайтарилади:

- ❖ лицензия чақириб олинган кундаги ҳолатга кўра омонат, ўша давр учун белгиланган энг кам ойлик иш ҳақининг 100 баробаригача миқдорда бўлганда- тўлиқ ҳажмда;
- ❖ омонат энг кам ойлик иш ҳақининг 100 баробаридан ортиқ бўлса, энг кам ойлик иш ҳақининг 100 баробари миқдоридан кўп бўлган омонатлар қолдиқ суммасининг 90 фоизи миқдорида, лекин энг кам ойлик иш ҳақининг 250 бароваридан ортиқ бўлмаган суммада қайтарилиши кафолатланади.

Қонуннинг 11-моддасида фуқароларнинг банклардаги омонатлари бўйича ҳақ тўлаш тартиби ва муддатлари белгиланган бўлиб, унга кўра омонатлар бўйича ҳақ тўлашни Фонд оммавий ахборот воситаларида хабар эълон қилинган пайтдан эътиборан, 10 кун ичида бошлайди. Ҳақ тўлашни Марказий банкнинг розилиги билан Фонд белгилайдиган банк томонидан амалга оширилади. Бундан ташқари ушбу Қонуннинг 12-моддасида айтилганидек,

фуқароларнинг омонатлари бўйича ҳақ тўлаш учун Фонднинг маблағлари етарли бўлмаган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорига биноан Фондга ссуда берилади ва у кейинчалик Фонд тушумлари ҳисобидан қайтарилади.

2002 йилнинг 19 сентябрида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси «Фуқароларни банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари ҳақида 326-сонли қарор қабул қилди.

Бугунги кунда республикада фаолият кўрсатаётган 29 та тижорат банкларининг 28 таси билан ёзма битим расмийлаштирилиб, улардаги омонатлар Фонд томонидан Қонунга мувофиқ кафолатланган.

Демак, фуқароларнинг банкдаги омонатларини кафолатлаш Фонди билан битим тузиб, унинг реестрига кирган тижорат банкларига қўйилган омонатларининг қайтарилиши Фонд томонидан кафолатланган. Ўзбекистон Республикаси тижорат Халқ банкига қўйилган омонатлар эса, у давлат банки бўлганлиги сабабли давлат томонидан тўлиқ кафолатланган. Шу сабабли Халқ банки Фонд реестрига киритилмаган.

## **2.2. Фуқароларни банклардаги омонатларини кафолатлаш**

### **Фондининг фаолияти**

Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фонди Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 19 сентябрдаги «Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чоратадбирлари тўғрисида»ги қарори асосида ташкил этилди.

Юқорида айтилганидек, Фонд банклар билан битим тузилиши асосида ўз фаолиятини олиб боради. «Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фонди тўғрисида»ги Низомга мувофиқ, банкнинг Фонд билан ёзма битим тузиш тартиби қуйидагича қилиб белгиланган:

1. Банк Фонд билан ёзма битим тузиш учун фуқароларининг банкдаги кафолатланиши лозим бўлган омонатларнинг сони ва қолдиқлари миқдорлари тўғрисидаги маълумотларни кўрсатган ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки хулосасини илова қилган ҳолда Фонднинг кузатув кенгашига мурожаат қилади.
2. Банк ёзма битим тузилгандан кейин уч календар куни ичида бир йўла тўланадиган бадалини Фондга ўтказиши шарт.
3. Фонд билан ёзма битим тузган банклар реестри оммавий ахборот воситаларида мунтазам равишда эълонқ борилади.
4. Банклар банкнинг номига ўзгартиришлар киритилганда ва банк қайта ташкил этилганда Фондни ёзма равишда хабардор этишлари шарт.

Фонд реестрига киритилган банклар йилнинг ҳар чорагида Фондга ўтказаетган календар бадаллари тўғрисида ҳисобот тақдим этадилар. Бу ҳисоботда банклар қанча бадал ўтказганликлари, кафолатланувчи омонатлар суммасини ва бошқа талаб этилаётган маълумотларни кўрсатадилар.

Умуман, омонатларни кафолатлаш Фондининг ташкил этилганлигига ҳали кўп вақт бўлгани йўқ. Ушбу Фонд 4 йил давомида Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатиб келмоқда. Бу қисқа муддат давомида Фонд томонидан кўп-гина тадбирлар ўтказилди.

2002 йил жами 34 та банк Фонд билан ёзма битим тузган. 2003 йилнинг охирига келиб бу кўрсаткич 32 тага тушди. Умуман, 2003-2005 йилларда Фонд билан битим тузган банкларнинг камайиши тенденциясини кўриш мумкин.

Буни қуйидаги жадвал маълумотлари орқали кўриб чиқамиз:

### 3-жадвал

#### Фондга аъзо бўлган банклар сонининг ўзгариш динамикаси

| Йиллар | Фондга аъзо банклар сони | ғпилган банклар | Бирлаштирилган банклар сони | Янги очилган банклар сони |
|--------|--------------------------|-----------------|-----------------------------|---------------------------|
| 2003   | 34                       | 2               | 1                           | 1                         |
| 2004   | 32                       | 1               | -                           | -                         |
| 2005   | 28                       | 2               | 2                           | -                         |

Ушбу жадвалдан, 2004 йилнинг 1 январ ҳолатига кўра, Фондга аъзо бўлган банклар сони 2003 йилга нисбатан 2 тага камайган ва 32та банкни ташкил этгани маълум бўлади. 2005 йилга келиб эса

банклар сони 29 тани ташкил этди. Шундан Халқ банкидан ташқари 28 та банк Фонд билан ёзма битим тузди. Бунда 2002-2003 йиллар мобайнида «Карвон банк» ҳусусий очик – акциядор тижорат банки ва Марказий Осиё ҳамкорлик ва Ривожлантириш банкининг Тошкентдаги шуъба банкларининг фаолиятлари тугатилиши ва «Сўғдиёна-банк» ҳусусий акциядор тижорат банки «Парвина банк» ҳусусий акциядор тижорат банкига бирлашиши муносабати билан уларнинг банк операцияларини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензиялари ЎЗР МБ томонидан чақириб олиниб, ушбу банклар Фондга аъзо банклар реестридан чиқарилган. Шунингдек, 2003 йилнинг иккинчи ярмида «Кредит-Стандарт» ҳусусий очик-акциядорлик тижорат банкига банк операцияларини амалга ошириш учун Марказий банк томонидан лицензия берилганлиги ва Фонд билан ёзма битим тузганлиги учун банк Фонд реестрига киритилган. 2005 йилда республикада ипотека кредитини ривожлантириш мақсадида Ўзуйжойқурилишжамғармабанки ҳамда Замин банки қўшилиши асосида Ипотека банки ташкил этилди. Шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг талабларига жавоб бермагани учун Бизнес банкнинг операцияларни бажариш бўйича лицензияси олиб қўйилди ва бу банк тугатилди. Шунини таъкидлаш жоизки, юқоридаги учта Карвон банки, Бизнес банк ва МОХРБанкларининг маблағлари ўз омонатчилари олдидаги мажбуриятларини қоплашга етарли бўлганлиги учун уларнинг ўзлари бу омонатлар бўйича ҳақ тўланишини таъминладилар ва бунда Фонд маблағларига эҳтиёж сезилмади. 2004 йил охирида Авиабанки ҳам Марказий банк талабларига жавоб бермаганлиги сабабли банкрот деб

эълон қилинди, унинг омонатчилар олдидаги мажбуриятлари қисман ушбу банкнинг ўзи томонидан қайтарилди, қолган қисмини эса Капитал банки ўз зиммасига олди.

2006 йилнинг январ ҳолатига кўра, Фонд билан ёзма битим тузган банкларнинг рўйхати жадвалда келтирилган.

#### **4 –жадвал**

##### **Фонд билан ёзма битим тузган банкларнинг рўйхати**

| <b>Т/р</b> | <b>Тижорат банклар</b>  |
|------------|-------------------------|
| 1.         | ТИФ Миллий банк         |
| 2.         | Ўзбекистон-Туркия банки |
| 3.         | АТ Асака банк           |
| 4.         | Ўзсаноатқурилишбанк     |
| 5.         | АТ Пахтабанк            |
| 6.         | Ипотека банки           |
| 7.         | АБН АМРО БАНК           |
| 8.         | АТ ғалла банк           |
| 9.         | Тадбиркор банк          |
| 10.        | «Ипак йўли» банки       |
| 11.        | Ҳамкорбанк              |
| 12.        | Савдогарбанк            |
| 13.        | Турон банк              |
| 14.        | Алоқабанк               |
| 15.        | Капитал банк            |
| 16.        | Траст банк              |
| 17.        | «Кредит-Стандарт» банк  |
| 18.        | Парвина банк            |
| 19.        | Равнақбанк              |
| 20.        | Алп Жамол банк          |
| 21.        | Универсалбанк           |
| 22.        | Ўктам банк              |
| 23.        | Давр банк               |
| 24.        | Туркистон банк          |
| 25.        | Содерат банк            |
| 26.        | ЎзДЭУ банк              |
| 27.        | Ўзприватбанк            |

Фонд ташкил этилиши билан аҳолининг банкларга бўлган ишончи янада ошди. Буни эса қуйидаги жадвални таҳлил қилиш орқали кўриш мумкин:

#### 5- жадвал

#### 2003-2004 йиллар оралиғида омонатчилар сони ва суммасининг ўсиши динамикаси

| Йиллар         | Омонат<br>чилар<br>сони,<br>жами,<br>(минг<br>киши) | Жами<br>омонат-<br>лар,<br>(млн.<br>сўм) | Омонатчи-<br>лар сони<br>ўзгариши,<br>(минг киши) | Омонатчи<br>лар сони<br>ўзгариши,<br>% | Омонатлар<br>суммаси<br>ўзгариши,<br>(млн. сўм) | Омонатлар<br>суммаси<br>ўзгариши,<br>% |
|----------------|-----------------------------------------------------|------------------------------------------|---------------------------------------------------|----------------------------------------|-------------------------------------------------|----------------------------------------|
| 2003<br>бошига | 965,6                                               | 148277                                   | -                                                 | 100,0                                  | -                                               | 100,0                                  |
| 2004<br>бошига | 1,280                                               | 200810                                   | 315,4                                             | 132,6                                  | 52533                                           | 135,4                                  |

Манба: ФБОКФ маълумотлари.

Ушбу жадвалдан, 2003 йилга нисбатан 2004 йилда банклардаги омонатчилар сони 3 млн.га ва банклардаги жами кафолатланадиган омонатлар сони 52,5 млрд. сўмга ўсганини кўриш мумкин. Бу эса, Ўзбекистонда аҳолининг банк тизимига бўлган ишончи йилдан йилга ошаётганини кўрсатади ва бунда Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фондининг бевосита ҳиссаси каттадир.

Умуман, республикамизда фаолият юритаётган тижорат банкларининг барқарорлик даражаси ҳам аҳолини унга бўлган ишончини ошириб боради. Яна жадвал маълумотларига мурожаат қиламиз:

**Тижорат банкларининг ишончлилигини рейтинг баҳолаш.**

| <b>№</b> | <b>Тижорат банклар</b>     | <b>Капитал<br/>етарлиги<br/>(балл)</b> | <b>Активлар<br/>нинг<br/>сифати<br/>(балл)</b> | <b>Ликвид<br/>лик<br/>(балл)</b> | <b>Ишончлилик<br/>(балл)</b> | <b>Рейтинг</b> |
|----------|----------------------------|----------------------------------------|------------------------------------------------|----------------------------------|------------------------------|----------------|
| 1        | Асака банк                 | 65,88                                  | 20,54                                          | 84,31                            | 61,16                        | 3              |
| 2        | Узпромстрой<br>банк        | 40,45                                  | 53,78                                          | 66,27                            | 54,33                        | 8              |
| 3        | Пахтабанк                  | 56,75                                  | 38,46                                          | 36,72                            | 43,86                        | 13             |
| 4        | Уйжойқурилишб<br>анк       | 44,49                                  | 41,05                                          | 6,97                             | 28,56                        | 16             |
| 5        | АБН АМРО<br>БАНК           | 61,39                                  | 72,83                                          | 76,77                            | 70,59                        | 2              |
| 6        | ғалла банк                 | 61,51                                  | 52,90                                          | 41, 47                           | 51,20                        | 9              |
| 7        | Халқ банки                 | 61,37                                  | 54,95                                          | 48,69                            | 54,59                        | 7              |
| 8        | Тадбиркор банк             | 36,31                                  | 21,83                                          | -13,48                           | 12,54                        | 23             |
| 9        | «Ипак йўли»<br>банки       | 38,59                                  | 46,99                                          | 63,05                            | 50,62                        | 11             |
| 10       | Ҳамкорбанк                 | 64,62                                  | 54,74                                          | 47,60                            | 55,18                        | 6              |
| 11       | Савдогарбанк               | 40,04                                  | 31,45                                          | 13,60                            | 27,17                        | 18             |
| 12       | Туронбанк                  | 41,38                                  | 46,53                                          | 29,99                            | 38,20                        | 14             |
| 13       | Алоқабанк                  | 49,36                                  | 42,26                                          | 23,62                            | 37,17                        | 15             |
| 14       | Капиталбанк                | 30,90                                  | 65,98                                          | 57,28                            | 50,80                        | 10             |
| 15       | Траст банк                 | 56,84                                  | 64,51                                          | 25,11                            | 46,19                        | 12             |
| 16       | «Кредит-<br>Стандарт» банк | 56,80                                  | 77,73                                          | 85,39                            | 73,82                        | 1              |
| 17       | Парвина банк               | 43,79                                  | 25,81                                          | 14,44                            | 27,26                        | 17             |
| 18       | Равнақбанк                 | -34,79                                 | 46,49                                          | 42,98                            | 17,99                        | 20             |
| 19       | Алп Жамол банк             | 49,95                                  | 63,30                                          | 59,38                            | 57,28                        | 5              |
| 20       | Замин банк                 | -10,53                                 | 20,28                                          | 35,01                            | 15,90                        | 21             |
| 21       | Универсалбанк              | 5,44                                   | 32,57                                          | -10,01                           | 6,49                         | 24             |
| 22       | Ўктам банк                 | 100                                    | 21,36                                          | -30,11                           | 26,98                        | 19             |
| 23       | Давр банк                  | 18,29                                  | 67,01                                          | 91,18                            | 60,44                        | 4              |
| 24       | Туркистон банк             | -22,07                                 | 52,09                                          | 18,74                            | 14,25                        | 22             |



Манба: «Ахбор-рейтинг» БРК нинг 2004 йил якунлари бўйича маълумотлари.

Жадвал маълумотларида шуни кўриш мумкинки, рейтингда қатнашган тижорат банклари турли кўрсаткичлар бўйича таҳлил қилинган, жумладан, капиталнинг етарлилиги, банкнинг ликвидлилиги, активларнинг сифати бўйича таҳлил қилинганда акционер тижорат банклари ичида Пахтабанк ҳамда Тадбиркор банки юқори рейтинг эгаллаганини кўриш мумкин. Шунга қарамай, хусусий банклари уларнинг ишончилиги бўйича ўтказилган рейтингда йирик банкларга нисбатан анча юқори позицияда турганини гувоҳи бўлиш мумкин.

Демак, банклари қанча ликвид ҳамда ишончли бўлса, миждозларни кўпроқ жалб қилиши мумкин бўлади. Шу билан бирга миждозлар сонини ортишида Фуқароларнинг омонатларини кафолатлаш Фондининг ҳам улуши юқори бўлади.

Фонд Ўзбекистон Республикасида тўртинчи йил фаолият кўрсатиб келмоқда. Бу давр мобайнида аҳолининг банкларидаги омонатларини кафолатланиши Қонун билан белгиланганлигини ва Фонд фаолиятини кенг омма ўртасида тарғиб қилиш мақсадида Фонд томонидан кўпгина тадбирлар ўтказилмоқда. Хусусан, «Савол-жавоб» кўринишида брошюралар нашр эттирилди, Фонд билан ёзма битим тузган банкларнинг рўйхати доимий равишда матбуотда эълон қилиниб турилмоқда, шунингдек, 2003 йилнинг 22-27 декабр кунлари телефон орқали очик мулоқот ўтказилди. Берилган кўпгина саволлар ичида бу Фонд нима мақсадда тузилгани, унинг асосий вазифалари кўпчиликини қизиқтирди. Келгусида бу Фонд аҳолининг

манфаатларини ҳимоялашга қаратилган тадбирлар ишлаб чиқмоқда.  
Фонд ўзининг фаолиятини янада кенгайтириши ва такомиллаштириб  
бориши кўзда тутилмоқда.

### **III боб. Омонатларни кафолатлаш тизимининг халқаро амалиёти**

#### **3.1 Германияда омонатларни кафолатлаш тизими ва унинг хусусиятлари**

Германияда омонатларни суғурталаш тизими 1978 йилдан бошлаб амал қила бошлаган. Германияда банк омонатларини суғурталаш фондларининг бир неча тармоқлари мавжуд:

- ❖ хусусий банклар омонатларини суғурталаш фонди;
- ❖ жамғарма кассаларидаги омонатларни суғурталаш фонди;
- ❖ Кооператив банклардаги омонатларни суғурталаш фонди.

Германия Марказий банки бўлган (Бундесбанк) омонатларни суғурталаш тизимларига етарлича катта таъсир кўрсатмайди. Фондда немис банкларининг аудиторлар Иттифоқи аъзоси бўлган ва кредит иши назорати бўйича Федерал Кузатуви томонидан бош лицензияга эга бўлган барча хусусий кредит муассасалари иштирок этиши мумкин. Германияда банклараро ва баъзи бир муддатли мажбуриятлардан ташқари барча кўринишдаги омонатлар суғурталанади. Суғурталанмайдиган омонатларга қуйидагилар киради:

- ❖ банкнинг жисмоний шахслар кўринишидаги ўз бошқарувчилари ва таъсисчиларига бўлган мажбуриятлари;
- ❖ банк кузатув кенгаши аъзоларининг шу банкка нисбатан бўлган талаблари;
- ❖ юқорида таъкидланиб ўтилган шахсларнинг тўғридан-тўғри қариндошларининг шу банкка нисбатан бўлган талаблари.

Германияда омонатлар тизимини молиялаштириш, ҳар бир аъзо бўлган банкдан бир йилда бир марта барча жалб этилган омонатлардан 0,03% миқдордаги қисмини бадаллар кўринишида тўлаш билан амалга оширилади. Бадал тўланиш тартиб - қоидаларига ўзгартиришлар киритишга фақатгина банклар уюшмаси бошқармаси ҳақлидир, Германия банклар ассоциацияси қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- Фонд етарли миқдордаги маблағга эга бўлганда бадалларнинг йиғилишини тўхтатиш.
- Фондда банкларни соғломлаштириш учун маблағ етмаганда, бадаллар миқдорини икки баробаргача ошириш.

Суғурта фондини бошқариш учун банклар уюшмаси 9 кишидан иборат махсус кўмита тузади. Кўмита қуйидаги вазифаларни амалга оширади:

- Банкларга ёрдам бериш ҳақида қарорлар қабул қилиш.
- Фонд маблағларидан фойдаланишни тартибга солувчи йўриқномалар ишлаб чиқиш.
- Фондга ўтказилувчи турли хил бадаллар миқдорлари ҳақида қарорлар қабул қилиш.
- Фонд фаолияти ҳақида молиявий ҳисобот тақдим этиш.

Банк, Фонддаги ўз фаолиятини тўхтатиши банкнинг банклар уюшмаси таркибидан чиқиб кетишига ва, аксинча, банкнинг банклар уюшмаси таркибидан чиқиб кетиши, уни Фонд таркибидан чиқиб кетишига олиб келади. Бу эса қуйидаги ҳолларда юз беради:

- Фондга керакли маълумотларни етказмаганда.
- Ўрнатилган бадалларни ўз вақтида тўламаганида.
- Аудитор текширувларига халақит берса.

- Фондда иштирок этишини очик реклама қилса.
- Фонд фаолиятига уюшма томонидан кўрсатилган тегишли йуриқномаларга амал қилмаса ва ҳоказо.

Жамғарма кассалардаги омонатларни суғурталаш фонди, омонатчилар ҳуқуқини химояловчи қўшимча ташкилот сифатида хизмат қилади. Ташкилот сифатида унинг фаолиятида коммунал иттифоқлари, округлари ва бошқа маъмурий бирликлар қатнашганлиги учун бу муассаса доимий маблағ билан таъминланган бўлади. Бу тизимнинг хусусияти шуки, бадаллар ундириш учун жамғарма кассалардаги пассивлар эмас, балки активлар асос бўлиб хизмат қилади. Инқирозлар даврида фондлар маблағлари қайтарилмаган ссудалардан ҳосил бўлган зарарларни қоплаш учун йўналтирилади. Ҳудудий фондлар умумий маблағларининг ҳажми жамғарма кассалардаги мижозлар талаблари миқдорининг 3% ни ташкил этади.

Хусусий банклардан фарқ қилиб, жамғарма кассалари бу мамлакатда бир неча суғурталаш фондларига эга, чунки улар фаолиятида кенг кўламдаги операцияларни амалга ошириш учун ҳудудийлик тамойили муҳимдир.

Кооператив банкларни суғурталаш фонди ўз фаолиятини Кооператив банклар Иттифоқи орқали олиб боради. Фонднинг махсус ҳисоб варағида барча ўтказилган бадалларнинг 10%и, қолган 90%и эса бу маблағлардан фойдаланиш учун Иттифоқ ишончномасини олган аудит ташкилотлари ҳисобварағларида сақланади. Қийин молиявий ахволга тушиб қолган банкка фонд томонидан дотациялар, фоизли ёки фоизсиз ссудалар, кафолатлар тақдим этилиши мумкин.

### **3.2 Америка Қўшма Штатларида омонатларни кафолатлаш тизими**

Америкада суғурталаш тизими 1933 йилдан бошлаб фаолият кўрсатади. АҚШда омонатларни суғурталаш тизимининг аралаш шакли амал қилади. Бу вазифани Америкада иккита идора амалга оширади:

- ❖ Омонатларни суғурталаш Федерал Корпорацияси (ОСФК)
- ❖ Ссудо-жамғарма ассоциациялардаги омонатларни суғурталаш Федерал Корпорацияси.

Омонатларни суғурталаш Федерал Корпорацияси фаолияти билан танишиб чиқайлик. ОСФК қуйидаги йўллар билан молиявий қийинчилликка учраган банкларга ёрдам бериши мумкин:

- 1) Бу Корпорация қийинчиликка учраган банкни мустаҳкамроқ банк билан бирлаштириши мумкин;
- 2) Корпорация банкни банкротга учраган, сўнг омонатчиларга суғурта мукофотининг энг юқори суммасини тўлаб бериши мумкин;
- 3) Корпорация банкка маълум суммада маблағ ўтказиб бу банкка кафил бўлиши мумкин.

ОСФК кўпроқ биринчи йўлни танлашни афзал кўради, яъни кўпчилик ҳолларда ОСФК хавф остида турган банкларни бошқа мустаҳкамроқ банклар билан бирлаштирган.

ОСФКнинг фикрича, бу йўл банкларни тугатишдан кўра арзонроқ тушади.

ОСФК банкротга учраган банкка нисбатан кўрадиган иккинчи чораси шундан иборатки, ОСФК банкни тугатади ва бу банкнинг ҳар бир омонатчисига 100000 АҚШ долларида ошмаган суммада омонатларини қайтаради. Айнан шу йўл билан ОСФК 1982 йилда Оклахома штатидаги «Пэнн Сквиэр» деб номланган йирик банкни ёпди бу эса банкнинг йирик омонатчилари учун кутилмаган ҳодиса бўлди. 3 – жадвалда 1970-1985 йиллар оралиғида АҚШда ёпилган банклар миқдорлари тўғрисида маълумотлар келтирилган. Ушбу маълумотлар бўйича қуйидаги маълумотларни таҳлил қилиш мумкин:

**ОСФК томонидан 1970-1985 йиллар орасида молиявий  
қийинчиликка учрашлиги сабаби билан ёпилган банклар  
тўғрисида маълумот**

| ЙИЛЛА<br>Р | ёпилган банклар      |                                         |                                                            |                                                                           |
|------------|----------------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
|            | Банк-<br>лар<br>сони | Умумий<br>омонатлар<br>(минг<br>доллар) | ОСФК<br>томонидан<br>омонатлари<br>қайтган<br>банклар сони | ОСФК томонидан<br>мустаҳкам банклар<br>билан бирлаштирган<br>банклар сони |
| 1970       | 8                    | 55,229                                  | 4                                                          | 3                                                                         |
| 1971       | 6                    | 132,058                                 | 5                                                          | 1                                                                         |
| 1972       | 3                    | 99,784                                  | 1                                                          | -                                                                         |
| 1973       | 6                    | 971,296                                 | 3                                                          | 3                                                                         |
| 1974       | 4                    | 1,575,832                               | -                                                          | 4                                                                         |
| 1975       | 14                   | 340,574                                 | 3                                                          | 10                                                                        |
| 1976       | 17                   | 865,659                                 | 3                                                          | 13                                                                        |
| 1977       | 6                    | 205,208                                 | -                                                          | 6                                                                         |
| 1978       | 7                    | 854,154                                 | 1                                                          | 6                                                                         |
| 1979       | 10                   | 110,696                                 | 3                                                          | 7                                                                         |
| 1980       | 10                   | 216,300                                 | 3                                                          | 7                                                                         |
| 1981       | 10                   | 3,826,022                               | 2                                                          | 8                                                                         |
| 1982       | 42                   | 9,908,379                               | 7                                                          | 35                                                                        |
| 1983       | 48                   | 5,441,6,8                               | 9                                                          | 39                                                                        |
| 1984       | 79                   | 2,883,162                               | 16                                                         | 63                                                                        |
| 1985       | 120                  | 8,059,441                               | 29                                                         | 91                                                                        |

**Манба:** ОСФК йиллик ҳисоботи, 1985йил, 61-68 бетлар.

1970 йилда ОСФК томонидан 8 та молиявий нобарқарор банклар ёпилган. Улардан 4 тасининг омонатлари ўз эгаларига қайтарилган, 3 нафари эса мустаҳкам банклар билан бирлаштирилган. Бир неча йиллар давомида ОСФК томонидан ёпилган банклар миқдори ошиб борган. Ниҳоят 1985 йилга келиб, ОСФК фаолият кўрсатган 120 та банкларнинг 29 тасининг омонатчиларига маблағларини қайтарган бўлса, қолган 91 та банкни молиявий барқарор банклар билан



бирлаштирилган. Бу маълумотлар ОСФК омонатчиларининг манфаатларини ҳимоялашга қаратилган аниқ мақсадга йўналтирилганлигидан далолат беради.

Молиявий қийинчиликка дуч келган банкларни ёпиш иқтисодчилар томонидан кўпгина мунозараларга сабаб бўлган. 1984 йилда ОСФК Чикагодаги жуда йирик «Континентл бэнк энд Траст компани» банкларини ўз кафиллигига олди, чунки бу пайтларда «Континентал» банкида аҳоли ёппасига ўз омонатларини бошқа банкларга жойлаштира бошлаган эди. Бу ҳодисани тўхтатиш ниятида, ОСФК «Континентал» банкининг омонатларига кафил эканлигини барча омонатчиларга эълон қилди. ОСФК бу билан «Континентал» банкидек йирик банк молиявий муаммоларининг бошқа банкларга тарқалиши ва умуман бутун иқтисодиётга таъсир этишидан сақлади. ОСФК тасдиқлашча, банкни ўз кафиллигига олиш, банкларни мажбурий тарзда бирлаштиришдан кўра арзонроқ тушади.

Кўп йиллар давомида ОСФК банк тизимини мувофиқлигини муваффақиятли тарзда амалга ошириб келмоқда. Иккинчи Жаҳон уруши давридан то 1981 йилгача ўнлаб банклар банкротга учради, лекин омонатчиларнинг кўпчилиги деярли ҳеч қандай зарар кўрмадилар.

Юқоридаги жадвалдан кўриниб турибдики, 1982 йилдан сўнг банк тизимининг аҳволи анча ўзгарди. 1982 йилдан то 1985 йилгача, ёпилган банкларнинг сони жадал равишда ўсди. Бунда ОСФКнинг зарарлари ошди ва 1982 ва 1983 йиллар давомида бу зарарлар миқдори 1 миллиард долларни ташкил этди. 1985 йилда банкрот бўлган банкларнинг сони 120 тага етди, бу банклар турли хил

штатларда жойлашган бўлиб, асосан қишлоқ хўжалиги ва нефт ишлаб чиқариш соҳасида амал қилувчи банклар эди. Барча юқорида айтиб ўтилганлардан ташқари, яна 110 та банк молиявий жиҳатидан таҳлил этилганда ОСФК томонидан «муаммоли банклар» деб топилган.

ОСФК 5 кишидан ташкил топган Директорлар Кенгаши томонидан бошқарилади. Улардан икkitаси АҚШ президенти томонидан тайинланади. Директорларга бир қанча масъулият юкланган. Масалан, улардан ҳеч бири илгари банкда ишлаган бўлиши керак эмас, уларнинг ҳар бири қандайдир партия аъзоси бўлишлари керак ва ҳоказо.

ОСФКнинг устав капитали 12 та Федерал банкларнинг тенг қисмли маблағларидан ҳосил бўлган. Шунингдек, ОСФК АҚШ ғазнасидан 3 миллиард долларгача кредит олиши мумкин. Федерал тизимидаги барча банкларнинг ОСФКга аъзо бўлишлари шарт, штатлардаги бошқа банклар эса истаган вақтида аъзо бўлиб, истаган вақтида бу Корпорация билан ўз алоқаларини узиши мумкин. Шу билан бирга ОСФК Қонунга қарши ёки жуда хавфли операцияларни амалга оширган бўлса, бу банкни омонатларни кафолатлаш тизимидан ўчириб ташлаш ҳуқуқига эга. Аммо қандай сабаблар билан банк омонатларни кафолатлаш тизимидан чиқиб кетмасин, ОСФК томонидан бу банкнинг омонатлари бўйича 2 йил мобайнида маблағларнинг қайтарилиши таъминланади. Шу билан бирга, ОСФК Қонунга хилоф иш тутган, ғоят рискли операцияларда қатнашган банкларни омонатларни суғурталаш тизимидан чиқариб ташлаши мумкин. Аммо ОСФК аъзолигидан қандай сабаблар билан чиқиб

кетганидан қаятий назар, ОСФК бу омонатлар бўйича шартнома бекор қилинган кунидан бошлаб икки йил мобайнида суғурталайди.

Энди чет давлатлар кафолатлаш институтлари ҳақида маълумотларни кўриб чиқамиз

## 8-жадвал

### Чет эл мамлакатларда омонатларни кафолатлаш институтларининг тузилиши ва функциялари

| Давлат    | Ташкилий тузилмаси |                     | Кафолатлаш бўйича қўлланилувчи чоратadbирлар |                                                 |                                       |
|-----------|--------------------|---------------------|----------------------------------------------|-------------------------------------------------|---------------------------------------|
|           | Мулк шакли         | Бошқарув            | Асосий функцияси                             | Банкларни бирлаштириш                           | Кафилликка олиш                       |
| Аргентина | давлат             | Марказий банк       | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш                   | Банкнинг бошқару-вини ал-маштириш               | Банкнинг активлари -ни сотиб олиш     |
| Германия  | хусу-сий           | Банк иттифоклари    | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш                   | Йўқ                                             | Йўқ                                   |
| Япония    | аралаш             | Мустақил корпорация | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш                   | Йўқ                                             | Банкка кредит тақдим этиш             |
| Швейцария | давлат             | Банк иттифоклари    | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш                   | Йўқ                                             | Йўқ                                   |
| Туркия    | давлат             | Марказий банк       | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш                   | Йўқ                                             | Кредит бериш, активларни и сотиб олиш |
| АҚШ       | давлат             | Мустақил корпорация | Омонатлар бўйича ҳақ тўлаш, банкни бошқариш  | Бошқару-вини ал-маштириш, банкларни бирлаштириш | Кредит бериш, активларни и сотиб олиш |

**Манба:** А.В. Аникин «Защита банковских вкладов» Дело, 1997й.

Жадвалда кўриб турганимиздек, турли давлатларда кафолатлаш тизими ҳар хил мулкчилик шаклида ташкил этилган. Масалан Аргентина, АҚШ, Туркия ва Швейцарияда кафолатлаш тизими давлат мулкига асосланган, Германияда хусусий, Японияда эса аралаш кўринишида шаклланган. АҚШ ва Японияда кафолатлаш тизим мустақил корпорация томонидан бошқарилса, бошқа давлатларда эса бошқарув Марказий банк ва банк иттифоқлари томонидан амалга оширилади. Жадвалда кўриб чиқиляётган давлатларда ташкил этилган кафолатлаш тизимларининг асосий мақсади омонатчиларнинг

| <b>Давлат</b>    | <b>Кафолатлаш институти хусусияти</b> |                                   | <b>Чет эл валютаси ҳисобрақамлари</b> | <b>Омонатга а ҳақ тўлашнинг максимал ҳажми</b> |
|------------------|---------------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------------|------------------------------------------------|
|                  | <b>Сугурталанувчи муассаса</b>        | <b>Иштирок этиши бўйича</b>       |                                       |                                                |
| <b>Аргентина</b> | Барча молиявий муассасалар            | Ихтиерий                          | Йўқ                                   | 81 минг аустрал                                |
| <b>Германия</b>  | Тижорат, жамғарма, кооператив банклар | Ихтиёрий                          | мавжуд                                | белгиланмаган                                  |
| <b>Япония</b>    | Банклар, кредит уюшмалари             | Мажбурий                          | Йўқ                                   | 10 млн. иена                                   |
| <b>Швейцария</b> | Банк иттифоқлари аъзолари             | Ихтиерий                          | мавжуд                                | 30 минг швейцария франки                       |
| <b>Туркия</b>    | Барча банклар                         | Мажбурий                          | мавжуд                                | 3 млн. турк лираси                             |
| <b>АҚШ</b>       | Тижорат, жамғарма ва саноат банклари  | ФР. тизими банклари учун мажбурий | мавжуд                                | 100 минг АҚШ доллари                           |

манфаатларини ҳимоя қилиши ва омонатлар бўйича ҳақ тўлашдан иборатдир.

**Манба:** А.В. Аникин «Защита банковских вкладов» Дело, 1997й

Омонатларни кафолатлаш тизимининг хавф-хатарни олдини олиш имкониятлари деярли барча давлатларда ташкил этилган омонатларни кафолатлаш тизими ушбу давлатдаги молиявий муассасалар, яъни тижорат банклари ва кредит уюшмаларининг омонотчиларни ҳимоя қилади. Тизимга аъзо бўлиш Аргентина, Германия ва Швейцарияда ихтиёрий, АҚШ, Туркия, Японияда эса мажбурийдир. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, банклар банкрот бўлганда омонатчига омонат бўйича ҳақ тўлашнинг максимал миқдори барча давлатларда турлича белгиланган. Банкларнинг бадаллари масаласига келсак, улар турли ставкаларда белгиланган бўлиб, улар 0,008 фоиздан 0,5 фоизгачадир. Лекин бадалнинг фоиз ставкаси баъзи давлатларда ойлик омонатлар қолдиғидан олинса, баъзи давлатларда йиллик қолдиғидан олинади. Умуман, ҳар бир давлатнинг омонатларини кафолатлаш тизимининг шартлари турлича бўлса-да, уларнинг мақсади омонатчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилишдир.

### **3.3 МДХ ва Болтиқ бўйи республикаларида омонатларни кафолатлаш тизимининг шаклланиши**

МДХ мамлакатларида омонатларни кафолатлаш тизими ривожланган мамлакатларга нисбатан ўзгача вазиятда вужудга келган. Маълум вақт давом этган иқтисодий қийинчиликлар туфайли собиқ иттифоқнинг кўпчилик республикаларида аҳолининг жамғармалари сони бирданига пасайиб кетди. Юқори даражадаги инфляциялар, молиявий тизимнинг инқирозга юз тутиши ва бошқа салбий оқибатлар натижасида хусусий сектор ўз ҳукуматининг сиёсатига нисбатан ишончи пасайиб кетди. Шунинг учун ҳозирги шароитда МДХ ва Болтиқ бўйи республикаларида омонатларни ҳимоялаш механизмларини ишлаб чиқишга киришилди. Бу тизим мустаҳкам тарзда яратилса, ушбу мамлакатлардаги омонатчиларнинг инқирозга учраган банк тизимида нисбатан ишончини қайта тиклаш бўлади.

Агар ҳозирги давр тажрибасига муносабат қилсак, МДХ республикаларининг кўпларида бундай тизимни ишлаб чиқилиши ҳали ҳам давом этмоқда. Лекин баъзи мамлакатларда омонатларни кафолатлаш тизимининг қонуний асослари яратилди ва махсус кафолатлаш муассасалари ўз фаолиятларини юрита бошладилар. Бундай давлатлар қаторига Қозоғистон, Украина, барча Болтиқ бўйи республикалари, Россия Федерацияси, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасини киритиш мумкин.

## **Россия Федерацияси омонатларни кафолатлаш тизимининг ҳуқуқий асослари**

Россия Федерациясида «Жисмоний шахсларнинг омонатларини кафолатлаш тўғрисида»ги Қонуни 2003 йилнинг 10 декабрида қабул қилинди. Бу Қонун Россия Федерациясида кафолатлаш тизимининг ҳуқуқий, молиявий ва ташкилий асосларини белгилайди. Бу тизимнинг фаолияти махсус омонатларни суғурталаш Агентлиги томонидан олиб борилади. Ушбу Қонуннинг мақсади, банк омонатчиларнинг манфаатларини ҳимоялаш ва мамлакатда банк тизимига нисбатан ишончни ўстириш. Агентликка Россия Федерациясидаги барча банклар аъзо бўлиши шарт. Қонунинг 11-моддасига биноан банк инқирозга учраганда, омонат миқдори 100 минг рублгача бўлган қийматни ташкил этса, омонатлар бўйича ҳақ тўлаш 100% миқдорида қайтарилади. Валюта омонатлари банкнинг инқирозга учраган кундаги курси бўйича ҳисоблаб чиқилиб, миллий валютада қайтарилади. Агентлик Россия Банки билан биргаликда бу Агентликка аъзо бўлган банкнинг омонатчилар олдидаги мажбуриятларини, суғурта бадалларини ўтказилишини бевосита шу банкнинг ўзига бориб текшириш ҳуқуқига эга. Агентлик суғурта бадаллари ҳисобига, шунингдек, ўз вақтида тўланмаган бадаллар учун ундирилган жарималар, ўз маблағларини жойлаштиришдан келган фойда, Россия Федерациясининг мол-мулки ҳисобига молиялаштирилади.

Агентликнинг мол-мулк бадали давлат бюджети томонидан тақдим этилиб, у 3 млрд. рублни ташкил этади. Бу суммадан 2 млрд. рубл мажбурий суғурта фондига, 1 млрд рубл эса Агентликнинг

оммавий тадбирлар билан боғлиқ харажатлари учун сарфланади. Банклардан календар бадаллари барча Қонунда белгиланган омонатлардан 0,15% миқдорида ўтказилади.

Агентлик – банк томонидан ўтказиладиган календар бадаллари ўз вақтида ўтказилмаганлиги учун жарима ҳақини ундиришга ҳақли ва бу жарима Россия Банкининг қайта молиялаштириш ставкасини 360 календар кунига бўлинишидан ҳосил бўлган фоиз ставкасига тенг.

Омонатларни суғурталаш Агентлиги ўз маблағларини

- а) Россия Федерациясининг Давлат қимматли қоғозларига;
- б) Россия Федерацияси субъектларининг қимматли қоғозларига;
- в) Очиқ акциядор жамият шаклидаги эмитент акциялари ва бошқа Қонунда белгиланган жойларга йўналтиришга ҳақли.



## **Қозоғистонда омонатларни кафолатлаш тизимининг шаклланиши**

Қозоғистонда омонатларни кафолатлаш тизими 1999 йилда яратилди. Бу тизим Қозоғистон Республикаси Миллий банки ташаббуси билан яратилди, Миллий банк Қозоқ жисмоний шахсларнинг омонатларини кафолатлаш (суғурталаш) фондининг таъсисчиси бўлиб, уни шуъба ёпиқ акциядор жамияти сифатида ташкил этди. Шу билан бир вақтда, Миллий банкнинг ташаббуси билан банк қонунчилигига Фондни молиявий жиҳатдан таъминлашга хизмат қилувчи қўшимча ва ўзгартиришлар киритилди.

Фонднинг имкониятлари деярли чегараланган. Унинг асосий функциялари бу-Фондга аъзо банклардан бадаллар йиғиш ва омонатчиларга омонатларини қайтариш. Фонд банкларга нисбатан чоралар қўллаши, қоидалар ўрнатиши ва банклар фаолияти ҳақида маълумот олишга ҳақи йўқ. Фонд банкларга нисбатан қўллаши мумкин бўлган ягона жазоси бу- банк календар бадалларини ўз вақтида ўтказмаганда ёки банк ўз омонатчиларининг олдида ўз мажбуриятларини бажара олмаслиги ҳақида маълумот берганда, шунингдек, банк операцияларини бажариши тўғрисида лицензияси олиб қўйилганда, шу банкни Фонд иштирокчилари сафидан чиқариш ҳисобланади.

Фонднинг дастлабки устав капитали Миллий банкнинг 1 миллиард танга (тахминан 7 млн. АҚШ доллари) суммага тенг маблағдан ташкил топган. Фонд унга аъзо бўлган банкларнинг бир марталик ва календар бадаллари ҳисобидан молиялаштирилади.

Бунда, бир марталик бадаллар миқдори-банк томонидан жалб этилган барча кафолатланувчи омонатларнинг 0,375% ни ташкил этади, календар бадаллари эса – ҳисобот давридаги, тегишли ҳисобрақамлардаги қолдиқлари суммасидан 0,25%и миқдорида йилнинг ҳар чорагида Фондга ўтказиб турилади.

#### 10-жадвал

##### Фонд томонидан кафолатланадиган омонатлар

| Омонат муддати | Муддатли омонатлар, тангада | Муддатли омонатлар, АҚШ долларида | Муддатли омонатлар, еврода |
|----------------|-----------------------------|-----------------------------------|----------------------------|
| 6 ойгача       | Йиллик 10%                  | Йиллик 6%                         | Йиллик 5%                  |
| 12 ойгача      | Йиллик 13%                  | Йиллик 7%                         | Йиллик 6%                  |
| 36 ойгача      | Йиллик 15%                  | Йиллик 9%                         | Йиллик 8%                  |
| 36 ойдан юқори | Йиллик 16%                  | Йиллик 10%                        | Йиллик 9%                  |

Фонд календар бадалларининг ставкаларини банк тизимининг шароитига қараб ўзгартириш ҳуқуқига эга. Бундан ташқари фавқулодда ҳолат юз берганда, Фонд Миллий банкдан, ҳукуматдан ва бошқа ташкилотлардан қўшимча маблағ олиши мумкин. Фонд ўз маблағларини Қозоғистон Республикаси Миллий банки бошқармасининг шартномаси асосида фақатгина давлат муддатли мажбуриятларига инвестиция қилиши мумкин.

Ҳозирда мамлакатдаги 39 банкдан 22 таси Фонд иштирокчиси бўлиб ҳисобланади.

Банк инқирозга учраганида омонатчиларнинг омонатларини қайтарилиши жадвалда келтирилган миқдорда амалга оширилади:

**Омонатларни қайтариш меъёрлари**

| Омонат миқдори                     | Қайтаришга мўлжалланган маблағ суммаси                   |
|------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| 200 минг тангагача                 | 100%                                                     |
| 200 минг тангадан<br>400 мингача   | 200 минг танга+200 минг тангадан юқори<br>сумманинг 80%и |
| 400 минг тангадан<br>600 мингача   | 360 минг танга+400 минг тангадан юқори<br>сумманинг 60%и |
| 600 минг тангадан<br>800мингача    | 480 минг танга+600минг тангадан юқори<br>сумманинг 40%и  |
| 800 минг тангадан<br>1 миллионгача | 560 минг танга+800 минг тангадан юқори<br>сумманинг 20%  |
| 1 миллион тангадан<br>юқори        | 600минг танга+1 миллион тангадан юқори<br>сумманинг 10%и |

АҚШ долларлари ва евродаги омонатлар омонат қайси валютада жойлаштирилган бўлса, ушбу валютада Фонд томонидан тўланади, лекин лицензия қайтариб олинган кундаги курс бўйича 360 минг тангадан ошмаган суммагача тўланади.

Ҳозирги кунда Қозоғистонда Фонд фаолиятини янада жадаллаштириш, уни жаҳон стандартларига яқинлаштириш чоратadbирлари ишлаб чиқилмоқда.

## **Украинанинг омонатларни кафолатлаш тизими**

Украина омонатларни кафолатлаш Фонди 1998 йил сентябр ойидан бошлаб, махсус давлат муассасаси сифатида ташкил этилган. 2001 йил «Жисмоний шахслар омонатларни кафолатлаш фонди» тўғрисида қонун қабул қилинди. Қозоғистон Фондидан фарқли равишда Украина Фонди банкларга нисбатан йўриқномалар, қоидалар қабул қилиши, банк фаолиятининг назоратини амалга ошириши, банкнинг молиявий ахволини ўрганиш, таҳлил қилиш ҳуқуқига эга. Шунингдек, Фонд иштирокчи-банкдан лицензия чақириб олинганида, шу банкни Фонд иштирокчилари сафидан чиқариб ташлайди.

Фондга банклар мажбурий равишда аъзо бўладилар. Шу кунга келиб аъзо банкларнинг сони 148 тага етган.

Фонд қуйидаги маблағлар ҳисобига молиялаштирилади:

- ❖ -Украина Миллий банкининг 20 миллион гривен миқдоридаги (тахминан, 3,7 млн. АҚШ доллари) бадали,
- ❖ -банкларнинг бир марталик бадаллари (ҳар бир аъзо банкнинг устав капиталидан 1% миқдорида),
- ❖ -календар бадаллари (ярим йилда) ҳисобот давридаги кафолатланувчи омонатлар қолдиғининг 0,25% миқдорида,
- ❖ -ўз вақтида тўланмаган бадаллар учун банкдан ундирилган жарима,

Директорлар Кенгаши, аудит қўмитаси омонатларидан ташқари барча турдаги омонатлар буйича маблағлар Фонд томонидан қайтарилиши кафолатланади.

Омонатларни қайтарилиш миқдори 1200 гривенни (тахминан, 225 АҚШ доллари) ташкил этади. Омонатчиларнинг маблағлари банк ёпилгандан кейин бир ой давомида олдиндан тайинланган агент-банк томонидан ўз эгаларига тўланади.

Шуни айтиш керакки, Украина омонатларни кафолатлаш фонди мустақил давлат институти ҳисобланади. Бунда экспертларнинг таъкидлашича, бу тизимнинг яратилиши аҳолининг банкларга нисбатан ишончининг ўсишига жуда катта таъсир қилди.

## **Литва омонатларини кафолатлаш тизими**

Литва Республикасида омонатларни кафолатлаш тизими 1996 йилдан «Жисмоний шахсларнинг омонатларини суғурталаш ҳақида» ги Қонун қабул қилингандан сўнг фаолият кўрсата бошлади. 2001 йилнинг март ойида «Омонатларни суғурталаш ҳақида» янги қонун қабул қилинди. Унга биноан суғурталанувчи объектлар қаторига жисмоний шахслар омонатлари билан бирга юридик шахсларнинг омонатлари ҳам кирди. 2002 йилги янги «Омонатларни ва инвесторларнинг мажбуриятларини суғурталаш ҳақида» ги Қонун эса Омонатларни суғурталаш Фондининг фаолиятини янада кенгайтирди. Омонатларни суғурталаш фонди Литва Республикасининг давлат муассасидир.

Фонд қуйидаги вазифаларни бажаради: Фонд иштирокчилари томонидан келган бадалларни ҳисоб-китоб қилиш, омонатчиларга маблағларини қайтариш, иштирокчиларнинг иш фаолияти устидан назорат олиб бориш, улардан ўзига керакли маълумотларни олиш ва бу маълумотларни текшириш. Фонднинг устав капитали Литва ҳукумати томонидан шаклланган бўлиб, у Қонун бўйича 30,3млн. литни (8,6 млн. АҚШ долларини) ташкил этади. Фонд иштирокчиларнинг бир марталик бадаллари (банклар-5000 лит, кредит иттифоқлари-500 лит) ва календар бадаллари (банклар жами омонатлардан йилига-0,45%, кредит иттифоқлари-0,2%) ҳисобига молиялаштирилади.

Фонд ўз маблағларини давлат ва Фонд Кенгаши томонидан рўйхатга олинган бир қанча мамлакатлар марказий банкларининг қимматли қоғозларига жойлаштиришга ҳақли, лекин тажрибада,

асосан, у ўз маблағларини давлат КМОга жойлаштиради. Банклар ва кредит ташкилотлари Фондда иштирок этишлари мажбурий ҳисобланади. Ҳозирда Фондга 9 тижорат банклари, 44 кредит ташкилотлари аъзо бўлган.

Литва Республикаси Европа Иттифоқига киришга тайёргарлик кўраётгани муносабати билан омонатларнинг қайтарилиши Қонун томонидан қуйидаги тартибда белгиланган:

## 12-жадвал

### Омонатларни қайтариш меъёрлари.

| ДАВР                                         | Омонат миқдори, (А)       | Қайтарилиш суммаси |
|----------------------------------------------|---------------------------|--------------------|
| <b>31.12.2003 йилгача</b>                    | 10000литдан-45000литгача  | 10000лит+ 90%* А   |
| <b>01.01.2004йилдан то 31.12.2006йилгача</b> | 10000литдан-50000литгача  | 10000лит+90%*(А)   |
| <b>01.01.2004йилдан то 31.12.2009йилгача</b> | 10000литдан-60000литгача  | 10000лит+90%*(А)   |
| <b>01.01.2010дан эътиборан</b>               | 2500евродан 20000еврогача | 2500евро+90%*(А)   |

Омонат эгаси банк ёпилган кунидан то 5 йил давомида ўз омонатларини талаб қилиб Фондга мурожаат этиши мумкин.

## **Эстониянинг омонатларни кафолатлаш тизими**

Эстония омонатларини кафолатлаш Фонди 1998 йили 23 май куни қабул қилинган Қонун асосида яратилди. Бу Қонунга биноан Фонд юридик ва жисмоний шахсларнинг эстония кроналари ва германия маркалардаги омонатларини кафолатлар эди. 2002 йил июл ойида қабул қилинган Қонунга асосан Эстония Кафолат Фонди устав капиталига эга бўлмаган юридик шахс ҳисобланади. Фонд учта суб-фондларни бошқаради. Булар: омонатларни кафолатлаш, инвесторларни кафолатлаш ва пенсия қуйилмаларини кафолатлаш фондларидир.

Фонднинг вазифаларига Фонд иштирокчиларининг ўтказаетган бадалларини ҳисобини юритиш, омонатлар бўйича ҳақ тўлаш, ўзига керакли маълумотларни олиш кабилар киради. Фонд иштирокчилари Фондга белгиланган муддатларда ва ҳажмда ҳисобот тақдим этишлари керак.

Фонднинг молиявий захиралари иштирокчиларнинг бир марталик бадаллари (банклар учун – 50 минг крона), календар бадаллари ҳар кварталда жалб этилган маблағлардан 0,1%, ўз вақтида тўланмаган бадалларнинг жаримасидан, Фонднинг инвестицион маблағларидан ташкил топган. Банклар Фондда иштирок этишлари мажбурийдир. Ҳозирда Фондга 6 та банк аъзо бўлган.

Эстония ҳам Литва Республикаси каби Европа Иттифоқи иштирокчилари қаторига киришга тайёргарлик кўриши муносабати билан омонатлар бўйича ҳақ тўланишининг қуйидаги графигини ишлаб чиқилди.



## Омонатларни қайтариш тартиби

| Давр                    | Қайтарилиш суммасининг максимал миқдори |
|-------------------------|-----------------------------------------|
| 31.12.2003 йилгача      | 40000 кронадан 90%и                     |
| 31.12.2005 йилгача      | 100000кронадан 90%и                     |
| 31.12.2007 йилгача      | 200000 крона                            |
| 31.12.2009 йилгача      | 313000 крона                            |
| 1.01.2010 йилдан бошлаб | 20000 еврадан 90%                       |

Шунингдек, қонун бўйича омонатларга ҳақ тўлаш эвазига омонатчидан комиссиян харажатлар ундирилиши белгилаб берилган.

## Латвиянинг омонатларни кафолатлаш тизими

Латвия Республикасида омонатларни кафолатлаш тизими 1998 йилда қабул қилинган «Жисмоний шахсларнинг омонатларини кафолатлаш тўғрисида»ги қонун асосида вужудга келди. 2001 йилнинг октябр ойида бу қонунга бир қанча ўзгартиришлар киритилди. Энди юридик шахсларнинг омонатлари ҳам кафолатланувчи объектга айланди ва Фонд иштирокчилари қаторига нафақат банклар балки, кредит ташкилотлари ҳам қўшилди. Фонднинг вазифаларига омонатлар бўйича ҳақ тўлаш ва тушаётган бадалларнинг ҳисоб-китобини юритиш киради.

Фонд маблағлари қуйидагича ташкил этилган.

Фонднинг капитали давлат бюджетидан 500000 лат ва Латвия Банки томонидан 500000 лат, шунингдек, иштирокчиларнинг бир йула бадаллари (бунда, банклар 50000 лат, кредит ташкилотлари 100 лат), шу билан бирга иштирокчиларнинг календар бадаллари ҳисобига ҳосил бўлган. Календар бадаллари Фонд иштирокчилари томонидан барча жалб қилинган омонатларининг 0,05% ташкил

этади. Бадалларни ўз вақтида тўланмаслиги ҳар бир кун учун 0,05% миқдорида жариманинг солиниши билан жазоланади.

Фонднинг маблағлари Латвия Банкида сақланади. Банклар ва кредит ташкилотларининг бу Фондда иштирок этиши мажбурий ҳисобланади. Ҳозирги пайтда Фондга 22та банк ва 22 та кредит ташкилотлари аъзо бўлиб ҳисобланади.

Латвия Республикаси ҳамда бошқа Болтиқбўйи давлатлари каби Европа Иттифоқиға киришға тайёргарлик кўриши муносабати билан омонатлар бўйича ҳақ тўлашнинг қуйидаги графиги ишлаб чиқилган:

#### 14-жадвал

| ДАВР                                | Қайтариш максимал суммаси   |
|-------------------------------------|-----------------------------|
| 1.01.2002 йилдан 31.12.2003 йилгача | 3000 лат (5000 АҚШ доллари) |
| 1.01.2004 йилдан 31.12.2005 йилгача | 6000 лат                    |
| 1.01.2006 йилдан 31.12.2007 йилгача | 9000 лат                    |
| 1.01.2008 йилдан                    | 13000 лат                   |

Омонатларнинг қайтарилиши банк муассаси ёпилган кунидан бошлаб, 3 ой давомида амалга оширилади.

Умуман, Болтиқ бўйи республикаларида омонатларни кафолатлаш тизими Европа Иттифоқи томонидан талаб этилган меъёрлар асосида ривожланмоқда. Бу мамлакатларда омонатларни кафолатлаш тизимини амалга оширувчи Қонунларнинг 2001-2002 йиллар орасида қабул қилинганлиги сабабли бу тизимларнинг самарадорлиги ҳақида гапиришға ҳали эрта.

## Хулоса ва таклифлар

Охирги йилларда республика банк тизимида жуда катта ўзгаришлар юз бермоқда. Ўзбекистон банк тизимида бозор ислохотлари иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига нисбатан бир мунча жадалроқ суръатлар билан амалга оширилди. Мамлакатда 2 поғонали банк тизими ташкил этилди. Марказий банк бошчилигида турли мулк шаклидаги тижорат банклари пайдо бўлди. Президентимиз таъкидлаганидек, «Ўзбекистоннинг банк тизими вужудга келиши ҳақида гапирадиган бўлсак, бу соҳа иқтисодиётнинг энг тез ривожланаётган соҳаси, ислохотлар яққол сезилаётган соҳа эканлигини айтиш керак»

Бозор иқтисодиёти шароитида барқарор ва самарали ишловчи банк тизимини яратиш мустақилликнинг биринчи кунлариданок Ўзбекистонда юритилаётган иқтисодий сиёсатнинг энг муҳим йўналишларидан бири бўлди. Республика банк тизимини яратиш бир неча босқичларда амалга оширилди. Бугунги кунда биз республикада ўз ичига Марказий банкни ва 29 та тижорат банкни оловчи икки поғонали банк тизимига эгамиз.

Банклар жуда кўп операциялар бажариш билан бир қаторда аҳоли қўлидаги бўш пул маблағларини ўзига жалб қилиш билан шуғулланади. Бу маблағлар банклар учун энг арзон ресурс бўлиб ҳисобланади. Аҳолидан бўш пул маблағларини ўзига жалб қилиш учун тижорат банклари аҳоли ишончини қозонган бўлиши керак. Аҳоли банкдан ўз омонатларини талаб қилганда, истаган суммани унинг биринчи талабиданок бера олиш имконияти банкнинг аҳоли

олдидаги ишончини ошириши мумкин. Лекин бозор муносабатлари шароитида бунинг ўзи етарли эмас.

Эркин рақобат шароитида банклар баъзи сабабларга кўра инқирозга учраши мумкин. Бундай ҳолда аҳоли омонатларини қайтарилиши кафолатланган бўлиши лозим.

Биз ушбу ишда айнан омонатларни кафолатлаш тизимини кўриб чиқдик. Унда омонатларни кафолатлаш тизими, унинг тарихи, турлари ҳақида фикр юритдик. Баъзи чет эл давлатлари, жумладан, АҚШ, Германия, шунингдек, собиқ Иттифок давлатларидан Россия, Қозоғистон, Латвия, Литва Эстония, Украина каби давлатларнинг омонатларни ҳимоялаш тизими жорий этилиши ва ҳозирги кундаги фаолиятини ўрганиб чиқдик.

Ўзбекистонда ҳам омонатларни ҳимоялаш тизимининг шаклланиши, фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фондининг ташкил этилиши, унинг фаолияти таҳлил қилиб чиқилди. Ўзбекистонда бу Фонд ташкил этилганлигига эндиgina 3 йил бўлгани сабабли Фонднинг фаолиятига тўлиқ баҳо бериш қийин. Шундай бўлса ҳам, биз ушбу Фонднинг фаолиятини таҳлил қилишга ҳаракат қилдик. Ҳозирда Фондга 29 та тижорат банки аъзо бўлиб ҳисобланади. Шу давргача 4 та банк ёпилди, 4та банк бирлаштирилди ва 1та янги банк ташкил этилди. ёпилган банкларнинг ўз маблағлари етарли бўлганлиги учун аҳоли омонатлари банкларнинг ўз маблағларидан қайтарилди.

Фонд очилганига ҳали кўп вақт бўлмаган бўлса-да, у ўз фаолиятини янада такомиллаштиришга ҳаракат қилмоқда.

Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш Фондининг фаолиятини янада ривожлантириш учун:

**-биринчидан**, тижорат банклари томонидан ЎзР қонунчилиги талабларини ўз вақтида бажарилишини таъминлаш мақсадида халқаро тажрибалардан келиб чиққан ҳолда ушбу Фондга банкларга нисбатан чоралар кўриш ваколатини бериш лозим;

**-иккинчидан**, келажакда омонатларни кафолатлаш тизими тўлиқ йўлга қўилгандан сўнг, Фонд фаолиятини янада ривожлантириш ва аҳолини банкларга нисбатан ишончини ошириш мақсадида юридик шахсларнинг омонатлари ҳам кафолатланишга муҳтож;

**-учинчидан**, Ўзбекистон Республикасида кредит ташкилотлари фаолияти янги тизим ҳисобланади. Ҳозирги кунда амал қилаётган кредит иттифоқларини ривожлантириш ва улар фаолиятини такомиллаштириш мақсадида уларнинг омонатларини кафолатлаш зарурдир. Бу вазифани ҳам Фонд зиммасига юклатиш лозим деб ҳисоблаймиз.

### ***Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:***

1. «Фуқароларни банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисидаги» Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 2002 йил 5 апрел.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Банклар ва банк фаолияти тўғрисидаги» Қонуни, 1996 йил 25 апрел.
3. «Россия банкларида жисмоний шахсларни омонатларини суғурталаш тўғрисида» Россия Федерациясининг Федерал Қонуни 2003 йил 10 декабр.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Акциядорлик тижорат банкларини ташкил этилишни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони, 1997 йил 24 апрел.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Акциядор тижорат банклари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони, 1998 йил 2 октябр.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони, 2005 йил 15 апрел
7. «Фуқароларни банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисидаги Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» Вазирлар Маҳкамаси 326-сон Қарори, 2002 йил 19 сентябр.
8. Банкларни рўйхатга олиш ва уларга лицензия бериш тартиби тўғрисида Низом, 1999 йил 11 феврал.
9. Каримов И.А. «Биздан озод ва обод Ватан қолсин» 2- том, Т.; Ўзбекистон-1996 йил.

10. Каримов И.А. «Ўзбекистон буюк келажак сари» Т.; Ўзбекистон, 1998 йил.
11. Абдуллаева Ш. «Пул, кредит ва банклар» Тошкент 2004 йил.
12. Абдуллаева Ш. «Пул ва пул тизими» Т.; Ўқитувчи, 1998 йил.
13. Аникин А.В. «Защита банковских вкладов», М.; Дело, 1997й
14. Балабанов Т. «Риск менеджмент»-М.: ФиС, 1996.
15. Белых Л. «Устойчивость коммерческих банков» М.; ЮНИТИ, 1996.
16. Букадо В.»Банки и банковские операции» - М.; 1996.
17. Джозеф Ф. «Управление финансами в коммерческом банке» - М.; Инфра, 1995.
18. Долан Э. Д. «Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика», Драйден Пресс-1992 йил.
19. Дўстмухамедова З. «Омонатлар кафолатланган». Бозор, пул ва кредит журнали, 2004 йил феврал №2(81).
20. Ерпылова Н. «Международное банковское право»- Инфра, 1998.
21. Иванов В. «Анализ надежности банка» - М.; 1996.
22. Кормош Ю., «Банковская система Германии» журнал Хозяйство и право, № 7-8, 2001.
23. Канаматов К., «Страхование банковских депозитов и АРКО» Деньги и Кредит-2000 й. №15.
24. Ларин О. «Страхование вкладов: о чем следует знать» журнал Проблемы и суждения-2002й. №21.
25. Лаврушин О. «Деньги. Банки. Кредит» - Москва, ФиС, 1998.
26. Макконелл К. «Экономикс» 2 том, пер. с англ.
27. Миркин Я. «Банковские операции», Москва, Инфра, 1996.

28. Муллажонов Ф. «Банковская система Узбекистана в годы независимости», Т-Узбекистон, 1996.
29. Наврузова К.Н., Саидов Д., Омонов Х. Жамғарма иши Т.; ТМИ, 2004 йил.
30. Перотти Э., «Гарантирование банковских депозитов: мировая практика» Деньги и Кредит-6/2000.
31. Петров В., «Обеспечения гарантий прав вкладчиков в условиях финансового кризиса - опыт экономически развитых стран» [www.yourmoney.ru](http://www.yourmoney.ru).
32. Поляков В. «Основы денежного обращения и кредита» - Москва, Инфра, 1996.
33. Роуз П. «Банковский менеджмент» - М, Дело, 1995.
34. Садвакасов К.. «Коммерческие банки» - М, Ось, 1998.
35. «Страхование: принципы и практика», Бланд С.Д.-М, ФиС, 1998.
36. Тураев Ш. «Гарантия защиты вкладов граждан в коммерческих банках» Бозор, пул ва кредит журналы, 2003 йил август, №8(75).
37. Шенг Э. «Банковский надзор: принципы и практика» Вашингтон, 1995.
38. Эргашхўжаев Н. «Аҳоли омонатларини кафолатлаш-давр талаби», Бозор, пул ва кредит журналы, 2003 йил август, №8(75).
39. «Сизнинг омонатларингиз кафолатланган», Халқ сўзи, 2004 йил 7 апрел.
40. «Ўзбекистон фуқароларининг банклардаги омонатлари хатардан холи» Бозор, пул ва кредит журналы 7/2003.



41. «Создание национальной системы депозитного страхования в Узбекистане» Рынок, деньги и кредит, 7/2000.
42. «Управление банком» - Москва АО Менатеп-Информ-1995.
43. Япония Депозитарни Суғурталаш Корпорацияси йиллик ҳисоботи-2002йил.
44. Система страхования банковских депозитов в Киргизии, <http://dit.perm.ru>.
45. Болгария депозитарни суғурталаш Фонди хакида, [www.dif.bg](http://www.dif.bg).
46. [www.uzreport.com](http://www.uzreport.com).
47. [www.arko.ru](http://www.arko.ru).
48. [www.kdif.kz](http://www.kdif.kz).
49. «Ахбор-рейтинг» маълумотлари.